

Čimbenici uključivanja djece s motoričkim teškoćama u ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja

---

Tomašek, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:493320>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

IVA TOMAŠEK

DIPLOMSKI RAD

**ČIMBENICI UKLJUČIVANJA DJECE S
MOTORIČKIM TEŠKOĆAMA U
USTANOVE PREDŠKOLSKOG ODGOJA I
OBRAZOVANJA**

Zagreb, rujan 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
Zagreb

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Iva Tomašek

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Čimbenici uključivanja djece s
motoričkim teškoćama u ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja

MENTOR: doc.dr.sc. Zlatko Bukvić

Zagreb, rujan 2021.

ZAHVALA

Zahvaljujem svojim roditeljima, dečku, bratu i svim prijateljima na podršci i motivaciji tijekom svog petogodišnjeg fakultetskog obrazovanja.

Zahvaljujem i svim svojim kolegicama studenticama s kojima je bilo jako lijepo i ugodno družiti se tijekom ovog školovanja.

Isto tako zahvaljujem svim odgojiteljima, roditeljima, stručnim suradnicima i studentu koji su pristali sudjelovati u istraživanju te mi tako jako pomogli pri izradu završnog rada.

Hvala i svim profesorima Učiteljskog fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu na uloženom vremenu i trudu proteklih pet godina studiranja.

Hvala mentoru koji mi je pomogao u izradu završnog rada svojim sugestijama i idejama.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
SUMMARY	2
1. UVOD	3
1.1. Prilagodbe u radu s djecom s motoričkim teškoćama.....	5
2. OBILJEŽJA I FUNKCIONIRANJE DJECE S MOTORIČKIM TEŠKOĆAMA U PREDŠKOLSKOJ USTAMOVI.....	6
2.1. Karakteristike i obilježja motoričkih teškoća.....	6
2.2. Integracija i inkluzija djece s motoričkim teškoćama.....	9
2.3. Kompetencije odgojitelja i stručnih suradnika za rad s djecom s motoričkim teškoćama.....	11
2.4. Interakcije djece s motoričkim teškoćama i tipično razvijenih vršnjaka	14
3. METODE ISTRAŽIVANJA.....	16
3.1. Cilj istraživanja	16
3.2. Ispitanici i postupak istraživanja	16
3.3. Instrument istraživanja	16
3.4. Prikupljanje podataka.....	17
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA.....	17
5. ZAKLJUČAK	31
LITERATURA.....	32
PRILOZI	35
Izjava o samostalnoj izradi rada.....	45

SAŽETAK

Djeca s teškoćama i osobe s invaliditetom do nedavne su prošlosti bile suočavane s institucionalizacijom i marginalizacijom, a navedeni odnos prema ovoj ranjivoj skupini bila je društveno prihvaćeni standard ponašanja. Polazeći od toga da sva djeca imaju jednaka prava na obrazovanje, odgojno-obrazovna inkluzija ističe se uključivanjem djece s teškoćama u sustav odgoja i obrazovanja, u ovom slučaju, predškolskog odgoja. Inkluzija je proces kojim se nastoji stvoriti okruženje u kojem će djeca s teškoćama u razvoju i djeca bez teškoća zajedno boraviti, zajedno učiti i razvijati se. Ustanove predškolskog odgoja idealna su mjesta za uočavanje, prihvaćanje i uvažavanje različitosti koja postoji među djecom, a te su različitosti posebno uočljive u djece s motoričkim teškoćama. Bitna je uloga odgojitelja, ali i roditelja na koji način pripremaju djeci s motoričkim teškoćama na novo okruženje, prostor, prijatelje. Djeci s motoričkim teškoćama ponekad treba više vremena kako bi se uklopila u neko novo okruženje, stoga im je potrebno pružiti svu pomoć kako vi to prošlo što bezbolnije. Djeca s motoričkim teškoćama u većini slučajeva utječu pozitivno na ostalu djecu u skupini. Između njih stvara se prijateljstvo, međusobno pomaganje, razvija se empatija, uči se o različitosti te se razvijaju socijalne vještine.

Ovaj rad usmjeren je prema analizi čimbenika koji utječu na uključivanje djece s motoričkim teškoćama u ustanove predškolske ustanove. Cilj je utvrditi mišljenja ispitanika o tome koji su to sve čimbenici koji imaju utjecaja na inkluziju djece s motoričkim teškoćama. Provedeno je istraživanje na prigodnom uzorku odgojitelja, roditelja, stručnih suradnika i studenta. Istraživanje je provedeno primjenom upitnika koji se sastoji od sveukupno 12 pitanja vezanih za središnju temu ovog rada. Rezultati istraživanja pokazali su kako ispitanici smatraju da su većinom predškolske ustanove pristupačne djeci s motoričkim teškoćama, kako boravak djeteta s motoričkim teškoća u odgojnim skupinama utječe pozitivno na ostalu djecu, ali kako još uvijek ima prepreka pri uključivanju djece s motoričkim teškoćama u predškolske ustanove.

Ključne riječi: inkluzija, djeca s motoričkim teškoćama, ustanove predškolskog odgoja, empatija, socijalne vještine

SUMMARY

Until recently, children and persons with disabilities were faced institutionalization and marginalization, and this attitude towards this vulnerable group was a socially accepted standard of behavior. Assuming that all children have equal rights to education, educational inclusion is emphasized by including children with disabilities in the system of education, in this case, preschool education. Inclusion is a process that seeks to create an environment in which children with disabilities and children without disabilities will live together, learn and develop together. Preschool institutions are ideal places for noticing, accepting and appreciating the differences that exist among children, and these differences are especially noticeable in children with motor difficulties. The important role of educators, but also parents, is how they prepare children with motor difficulties for a new environment, space, friends. Children with motor difficulties sometimes need more time to fit into a new environment, so they need to be given all the help they can to make it as painless as possible. Children with motor difficulties in most cases have a positive effect on other children in the group. Friendship, mutual help is created between them, empathy is developed, diversity is learned and social skills are developed.

This paper focuses on the analysis of factors influencing the inclusion of children with motor disabilities in preschool institutions. The aim is to determine the respondents' opinions on all the factors that influence the inclusion of children with motor disabilities. The research was conducted on a suitable sample of educators, parents, professional associates and students.

The research was conducted using an interview consisting of a total 12 questions related to the central theme of this paper. The results of the research showed that the respondents think that most preschools are accessible to children with motor disabilities, that the stay of a child with motor disabilities in educational groups has a positive effect on other children, but that there are still obstacles to including children with motor disabilities in preschools.

Keywords: inclusion, children with motor disabilities, preschool institutions, empathy, social skills

1. UVOD

Predškolska ustanova čini zajednicu djece različitog uzrasta, interesa, sposobnosti, potreba i želja. Često je mjesto prvog susreta djece s teškoćama i njihovih tipično razvijenih vršnjaka, ali i mjesto gdje njihove teškoće predstavljaju prepreku aktivnom sudjelovanju u svakodnevnim aktivnostima.

U odnosu na populaciju djece s teškoćama sve se više susrećemo s temom inkluzije u svim aspektima života, ali još uvijek nedostaje i inkluzivne prakse. Inkluzija je proces kojim djeca s posebnim potrebama i djeca bez njih iste kronološke dobi stavljaju u istu sredinu (okruženje) radi zajedničke igre i druženja (Kobešćak, 2000). Omogućuje djeci s posebnim potrebama učenje kroz promatranje, imitiranje i doticaje s djecom tipičnog razvoja. Inkluzija pridonosi dobrobiti sve djece u skupini u kojoj se nalazi i dijete s motoričkim teškoćama i teži tome da se izgradi tolerancija među djecom, poštovanje, pomaganje, uvažavanje individualnih razlika, razvijanje socijalnih i komunikacijskih vještina, razvijaju empatije kod djece, te na temelju toga i kreiranje međusobne interakcije i društvenih odnosa.

U skupini djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama možemo izdvojiti djecu s motoričkim teškoćama. Oštećenja i deformacija sustava za pokretanje (kostiju, mišića, zglobova), uključujući probleme u fiziologiji i funkcioniranju motorike, radi oštećenja lokomotornog sustava, oštećenja središnjeg živčanog sustava, oštećenja perifernog živčanog sustava ili oštećenja nastalih kao posljedica kroničnih bolesti drugih sustava nedjeljivi su dio djeteta i imaju neposredno djelovanje na njegove svakodnevne aktivnosti (Velki i Romstein, 2015). Njima su tijekom realizacije svakodnevnih aktivnosti u domu i predškolskoj ustanovi potrebne prije svega arhitektonske, a zatim i druge prilagodbe kako bi mogli sudjelovati u grupnim aktivnosti u skladu sa svojim mogućnostima i interesima.

Mnogi čimbenici su koji utječu na uključivanje djece s motoričkim teškoćama u ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja. Vrlo je važno da se djecu s motoričkim teškoćama pripremi na polazak u predškolsku ustanovu, da im se stvori što kvalitetnije okruženje, da im se prilagodi prostor, pomagala jer će se samo na taj način moći prilagoditi svojoj okolini. Vrlo je važno kako se ostala djeca pripremaju

na dolazak djeteta s motoričkim teškoćama u ustanovu. Kod ostale djece u skupini treba razvijati svijest o različitostima, prihvaćanju, njegovanju i brizi. Boravak djeteta s motoričkim teškoćama u odgojno skupini uvelike pomaže pri razvijanju pozitivnih emocionalnih stanja kod ostale djece. Djeca na primjeren način uče o različitostima te kako nisu svi isti na ovome svijetu.

U današnje vrijeme još uvijek ima prepreka s kojima se susreću djeca s motoričkim teškoćama. Preveliki broj djece u skupini te nedovoljno veliki prostor samo je jedan od njih. Premalo rehabilitatora koji bi uvelike pomogli u razvijanju i napredovanju djeteta s motoričkim teškoćama u predškolskog ustanovi. Odgojitelji i stručni suradnici nisu dovoljno osposobljeni za rad s djecom s motoričkim teškoćama te im je i više nego potreba pomoć specijalizirane osobe za takav rad.

Predškolski odgoj i obrazovanje djece s teškoćama provodi se u redovnim vrtićima, u redovnim ili posebnim skupinama te posebnim predškolskim ustanovama po prilagođenim programima, ovisno o vrsti i stupnju teškoće (Skočić Mihić, 2011). Prema Državnom pedagoškom standardu za predškolski odgoj (2008), djeca s teškoćama u razvoju uključuju se u skupine s redovitim programima na temelju mišljenja stručnog suradničkog tima (pedagoga, psihologa, stručnjaka edukacijsko-rehabilitacijskog profila), stručnog povjerenstva, više medicinske sestre i ravnatelja dječjeg vrtića te na temelju medicinskih i drugih nalaza. Posebne skupine formiraju se prema broju djece te u skladu s mogućnostima predškolske ustanove. Prema podacima Ministarstva znanosti i obrazovanja iz 2016. u 1008 dječjih vrtića u Republici Hrvatskoj bilo je smješteno 137000 djece u sklopu redovnih cjelodnevnih programa te 18200 djece uključeno u kraće programe.

1.1. Prilagodbe u radu s djecom s motoričkim teškoćama

Prilagodba kod djece s motoričkim teškoćama je od velike važnosti. Način na koji se oni privikavaju na neku ovu sredinu i okruženje njima predstavlja puno toga. Prilagodba ovisi o puno stvari i situacija. Važno je da djeca s motoričkim teškoćama imaju asistenta s kojim će im boravak u predškolskoj ustanovi biti znatno olakšan. Asistent će se moći posvetiti cijelo vrijeme njima te im biti na pomoći kad god zatrebaju. Djeca s težim motoričkim teškoćama trebati će veću pomoć oko nekih osnovnih higijenskih potreba, ali i oni sa hranjenjem. Svi predmeti, pomagala i ostalo moraju biti u potpunosti prilagođena njihovim potrebama.

Važno je kako roditelji i odgojitelji pristupaju prilagodbi u radu s djetetom s motoričkim teškoćama. Ukoliko roditelji potiču i ohrabruju svoje dijete te imaju pozitivan stav prema njemu to uvelike olakšava prilagodbu djece u predškolsku ustanovu. Jednako je važan pristup, stavovi, znanje te fleksibilnost i kreativna sposobnost rješavanja problema odgojitelja djeteta s motoričkim teškoćama.

Sama motorička teškoća ne utječe na proces prilagodbe, ukoliko postoji pozitivan stav od strane roditelja i odgojitelja prema samom uključivanju takvog djeteta u predškolsku ustanovu. Ali postoji problem prilagodbe ukoliko dijete ima još neke pridružene teškoće te ukoliko djetetu nije omogućen odgovarajući boravak i skrb. Sama motorička teškoća ograničava dijete da u potpunosti istražuje svijet oko sebe i da se u potpunosti uključi u igre i aktivnosti s vršnjacima i to dovodi do manjeg kruga prijatelja i izolacije.

Prilagodbe u radu s djetetom s motoričkim teškoćama obuhvaćaju (Radetić-Paić, 2013):

- Prilagodbu odjeće ili korištenje pomagala za odijevanje (kod motoričkih smetnji težeg stupnja),
- Kod čitanja je potrebno koristiti različite metode u svrhu proširenja i potkrepljenja sadržaja, koje se djeci čitaju naglas, a riječ je o primjerice, iglama, prstima, glazbi i pjevanju, prepričavanju priča uz pomoć lutki ili slika, ilustraciji ili razgovoru o knjizi, u manjoj ili većoj skupini,

- Posebnosti hranjenja (izrezana čaša, prilagođen pribor za jedenje, oralni stimulatori, igračke za usta, prilagođene četkice za zube, sl.),
- Potrebna asistencija pri mokrenju ili defekaciji (promjena pelena, kateterizacija),
- Upotreba pomagala za postavljanje u pravilan položaj (terapijski stolac, podno sjedalo, mreža za ležanje, i sl.),
- Upotreba pomagala za kretanje (hodalice, štake, kolica, itd.),
- Upotreba komunikacijskih pomagala (komunikacijske ploče računala),
- Ostala pomagala (prilagođeni prekidači, kacige, lopte, klupe, itd.)

2. OBILJEŽJA I FUNKCIONIRANJE DJECE S MOTORIČKIM TEŠKOĆAMA U PREDŠKOLSKOJ USTAMOVI

Djeca s motoričkim teškoćama ulaze u krug djece s posebnim potrebama i ona zahtijevaju specifičan tretman i potpuni angažman cjelokupnog društva. Termin "posebna potreba" odnosi se na potrebe koje djeca s teškoćama imaju u kvaliteti funkcioniranja u svakodnevnim situacijama. Ovdje se prvenstveno misli na zadovoljavanje djetetovih osnovnih životnih potreba, ali isto tako i na odgoj, obrazovanje, zdravstvenu skrb, te na uključivanje djece u širu društvenu zajednicu.

2.1. Karakteristike i obilježja motoričkih teškoća

Motoričke teškoće su oštećenja, deformacije, funkcionalne i motoričke smetnje zbog kojih je potrebna zaštita i osposobljavanje za život i rad pod primjerenim uvjetima. Osnovne karakteristike motoričkih teškoća su različiti oblici i težina poremećaja pokreta i položaja tijela, smanjena/onemogućena funkcija pojedinih dijelova tijela (najčešće ruku, nogu i kralježnice), nepostojanje dijelova tijela. Tjelesni invaliditet kao funkcionalni invaliditet može nastati kao posljedica oštećenja lokomotornog sustava, oštećenja središnjeg živčanog sustava (cerebralna paraliza), oštećenja perifernog živčanog sustava, oštećenja nastalih uslijed kroničnih bolesti i oštećenja drugih sustava (Radetić-Paić, 2013).

Motorika ukazuje na svrhovito korištenje vlastitog tijela za kretanje kao i za baratanje predmetima. Vrlo je važno da se motorika odvija prirodnim putem, te da se od djeteta ne očekuje da izvodi strukture pokreta i kretnji koje su puno teže i zahtjevnije od osnovnih.

Razvoj motoričkih sposobnosti povezan je s tempom rasta i razvoja u ranim godinama djetetova razvijanja, to je proces koji je kontinuiran i ovisi o interakciji više faktora, poput: živčano-mišićno sazrijevanje, tjelesne karakteristike djeteta, tempo rasta i razvoja, prijašnja motorička iskustva i nova motorička iskustva te doživljaj.

Velki i Romstein (2015) navode osnovne karakteristike motoričkih poremećaja:

- različiti oblici i težina poremećaja pokreta i položaja tijela
- smanjena ili onemogućena funkcija pojedinih dijelova tijela (ruku, nogu, kralježnice)
- nepostojanje dijelova tijela (urođena nerazvijenost, bolest ili nezgoda)

Motoričke poremećaje i kronične bolesti prema Velki i Romstein (2015) dijelimo na:

- oštećenja lokomotornog sustava (kosti, zglobovi, mišići)
- oštećenja središnjeg živčanog sustava
- oštećenja perifernog živčanog sustava
- kronične bolesti drugih sustava

a) Oštećenja lokomotornog sustava (kosti, zglobovi, mišići) očituju se u slabosti mišića kao pokretača, u ograničenim kretanjama zglobova, te nepostojanju ili deformaciji kostiju, a posljedica su bolesti ili povreda (npr. iščašenje kuka, uvrnuto stopalo, deformacije kralježnice, nerazvijeni ekstremiteti, poremećaji metabolizma, upale, prijelomi kostiju, zglobova, kralježnice).

b) Oštećenja središnjeg živčanog sustava uzrokuju različite motoričke poremećaje ovisno o vremenu, mjestu i opsegu oštećenja dijelova središnjeg živčanog sustava. Posljedica oštećenja središnjeg živčanog sustava je cerebralna paraliza.

c) Oštećenja perifernog živčanog sustava - leđne moždine i perifernih živaca, posljedica su raznih bolesti, trauma ili nasljeđa

d) Kronične bolesti su trajnije bolesti koje zahtijevaju dugotrajno liječenje 14 (pr. bolesti srca i krvožilnog sustava, bolesti probavnog, mokraćnog, dišnog sustava...)

Prema Čturić (1996) cjelokupni razvoj motorike može se podijeliti u četiri razvojna područja, a to su držanje glave, pokreti trupa, pokreti ruku te pokreti nogu. Oštećenje lokomotornog aparata, koji uključuje kosti, zglobove i mišiće, obuhvaćaju (Miholić, 2012):

- kongenitalna oštećenja (npr. iščašenje kuka, uvrnuto stopalo),
- spina bifida (poremećeno zatvaranje kraljezničkog kanala koji dovode do problema s pokretnošću od lakših teškoća s hodanjem do posvemašnje oduzetosti donjih ekstremiteta),
- opću afekciju skeleta (poput gigantskog ili patuljastog rasta zbog poremećaja hormona ili rahitis zbog poremećaja metabolizma),
- upale (osteomijelitis, infektivni ili reumatoidni artritis),
- traume (uslijed frakture, amputacija ekstremiteta, paraliza ili plegija zbog prijeloma kralježnice),
- deformacije kralježnice (npr. skolioza, kifoza, lordoza, kifoskolioza), progresivne mišićne distrofije (npr. miopatija).

Najučestalija posljedica oštećenja središnjeg živčanog sustava je cerebralna paraliza koja se odnosi na lošu kontrolu mišića, ukočenost, paralizu i druge neurološke manjkavosti. To je neprogresivan, promjenjiv poremećaj kretanja i držanja, uzrokovan ozljedom ili razvojnim poremećajima živčanog sustava u rano, razvojno doba (Križ i Pršić, 2005). Cerebralna paraliza je grupa neprogresivnih, ali često promjenljivih sindroma motoričkog oštećenja uzrokovanih lezijama ili anomalijama mozga u ranom stadiju njegova razvoja.

Može biti potpuna (paraliza) ili je riječ o smanjenju mišićne snage (pareza).

Psihosocijalne karakteristike djeteta s motoričkim oštećenjima ovise o mnogo čimbenika, a mnoga djeca imaju teškoće u psihosocijalnom funkcioniranju (npr. osjećaj bespomoćnosti i ovisnosti) zbog česte socijalne izoliranosti, čestih hospitalizacija i drugih oblika socijalnog isključivanja ove djece iz različitih vidova socijalnog života (Velki i Romstein, 2015). Tako se dakle motorički poremećaji klasificiraju prema njihovoj ozbiljnosti, tipu i dijelu tijela koje je njima obuhvaćeno. Pa tako postoje djeca s lakšim teškoćama, djeca s umjerenim teškoćama i djeca s teškim motoričkim poremećajima. Djeca s lakšim teškoćama mogu hodati (s ili bez pomagala), mogu koristiti ruke i dovoljno dobro komunicirati da bi mogla izmjenjivati komunikacijske poruke, ali im je za izvršavanje različitih motoričkih radnji potrebno više vremena i manifestiraju teškoće u odnosu na razvoj fine motorike (uz primjerene prilagodbe, u odgojno-obrazovnom procesu uspješna su poput tipično razvijenih vršnjaka). Djeca s umjerenim teškoćama trebaju pomoć u kretanju te podršku u brizi o sebi i komunikaciji, a uz primjerene prilagodbe, u odgojno-obrazovnom procesu također mogu biti uspješna poput tipično razvijenih vršnjaka. Dok djeca s teškim motoričkim poremećajima ne mogu se samostalno kretati, a njihove su komunikacijske vještine najčešće skromne (njihovo obrazovanje u pravilu se odvija uz znatnije prilagodbe).

Vidljivo je da se uz teške motoričke poremećaje vezuju pridružene teškoće, a najčešće se radi o teškoćama artikulacije govora (jer je govor motorička aktivnost), a o oštećenju vida od kojih je najčešći strabizam (oštećenja moždanih struktura), oštećenje proprioceptije (osjeta tijela u prostoru) i taktalnog osjeta, također zbog oštećenja moždanih struktura (Velki i Romstein, 2015).

2.2. Integracija i inkluzija djece s motoričkim teškoćama

Inkluzija djece s teškoćama u razvoju, pa tako i djece s motoričkim teškoćama u odgojno obrazovne skupine zajedno sa svojim vršnjacima, počela je 90-tih godina prošlog stoljeća (Igrić, i sur. 2015).

Obrazovna se inkluzija u pedagoškom kontekstu razlikuje od integracije djece s motoričkim teškoćama u razvoju u obrazovni sustav. Obrazovna je inkluzija omogućavanje obrazovanja svakom djetetu i odrasloj osobi pod jednakim uvjetima, a u skladu sa sposobnostima osobe, isključujući bilo koju različitost. Primjenom inkluzivnog koncepta u obrazovanju znatno se mijenja položaj osoba s teškoćama u

razvoju, pa tako i djece s motoričkim teškoćama. Osim što su uključeni u odgojno-obrazovni sustav, postaju i aktivni dio procesa učenja i stjecanja potrebnih kompetencija za život i rad.

Socijalna inkluzija djece s motoričkim teškoćama i njihovih vršnjaka koji nemaju posebne potrebe daje mogućnost svoj djeci da uče, igraju se i žive zajedno, te da se razviju u osobe koje razumiju i poštuju jedni druge. Iako se pojmovi integracija i inkluzija često koriste kao sinonimi potrebno je naglasiti razlike koje među njima postoje. Integracija označava proces u kojem se djeca s posebnim potrebama i djeca bez njih uključuju u redovite grupe na temelju sposobnosti za učenje zajedno s djecom tipičnog razvoja. Dakle, integracijom se uključuju djeca koja imaju lakše teškoće koji svojim mogućnostima i kompetencijama odgovaraju načinu funkcioniranja ostatka grupe. Krajnji cilj procesa integracije je inkluzija (Kobešćak, 2000).

Cilj integracije bio je uključivanje djece s teškoćama u razvoju u sustave redovnog odgoja i obrazovanja. Pri tome su bile važne sljedeće zadaće: isticanje prava na odgoj i obrazovanje svakog djeteta, pa tako i djece s teškoćama u razvoju. Integracija se dijeli na potpunu i djelomičnu integraciju. Potpuna integracija znači uključivanje djeteta s teškoćom u redovitu predškolsku skupinu u kojoj prati sadržaje po redovitom ili prilagođenom programu kao i ostala djeca. Djelomična integracija podrazumijeva dva oblika rada: u redovitoj predškolskoj skupini i rad u prilagođenoj razvojnoj skupini s nekim od stručnih suradnika (Karamatić Brčić, 2011). S druge strane, inkluzija podrazumijeva promjene i prilagodbe usmjerene prema uključivanju individualnih članova društva (Kobešćak, 2000). Ovaj pristup djetetu pruža osjećaj pripadnosti i sigurnosti. Djetetove se potrebe u cijelosti prihvaćaju te se isključuje mišljenje da je dijete manje vrijedno od ostale djece. Bitno je da se naglasi da je različitost u sposobnostima prirodna i neizbježna (Kobešćak, 2000). U procesu inkluzije odgojiteljima je potrebna pomoć stručnih suradnika, ali i roditelja koji svoju djecu poznaju najbolje i koji znaju koje su njihove mogućnosti i sposobnosti. Odgojitelje imaju zadaću da promiču razvoj sustava koji će omogućiti djetetu da bude poštovano od strane druge djece i ostalih kao i uvažavaju njegova prava, potrebe i želje te utječu na djetetov pozitivan stav o samome sebi.

2.3. Kompetencije odgojitelja i stručnih suradnika za rad s djecom s motoričkim teškoćama

Uloga odgojitelja i stručnih suradnika u odgojno – obrazovnoj inkluziji je ključna jer će se većina odgojitelja i stručnih suradnika tijekom svog rada pronaći u situaciji rada s djecom s teškoćama u razvoju. Zahtjevna uloga odgojitelja postaje još složenija u inkluzivnim grupama, međutim nova paradigma odgojno – obrazovne prakse polazi od individualizacija kurikuluma prema razvojnim mogućnostima djece i poštivanju različitosti (Skočić Mihić, 2011). Prema autorici Bouillet (2011), od odgojitelja se očekuje da koriste „praktičnu mudrost“ ili profesionalne kapacitete za ispravnu prosudbu u korištenju profesionalnih teorijskih i praktičnih kompetencija.

Jednu od ključnih uloga u uspješnom implementiranju inkluzivne prakse imaju stručnjaci koji rade s djecom i učenicima s teškoćama u razvoju, a to su u Republici Hrvatskoj stručnjaci edukacijski rehabilitatori. Njihova se uloga očituje kroz tri glavna aspekta: oni su animatori, kreatori i realizatori ideje o inkluziji (Kudek Mirošević, Granić 2014).

Edukacijski rehabilitatori izrazito pridonose inkluzivnom procesu svojom profesionalnom potporom i specifičnim profesionalnim kompetencijama. Uloga edukacijskih rehabilitatora u odgoju i obrazovanju zaista je širokog spektra, njihovi su zadatci da u radu s djecom potiču njihov adaptivni potencijal i funkcioniranje, ali očekuje se i da rade na mijenjanju društvene okoline djece, bilo to u radu s vršnjacima, roditeljima ili školom (Kudek Mirošević i Granić 2014).

Poslovi i zadatci edukacijskog rehabilitatora često se isprepleću s ostalim stručnjacima i sudionicima odgoja i obrazovanja. Oni uključuju neposredni rad s učenicima, rad i suradnju s njihovim učiteljima, roditeljima i ostalim članovima stručnog tima u školi i izvan nje. U sklopu timskog rada edukacijski rehabilitator također je član povjerenstva za utvrđivanje psihofizičkog stanja djeteta/učenika i sudjeluje u procjeni učenika za upis u prvi razred osnovne škole. Kao što je prikazano, uloga edukacijskog rehabilitatora nužna je u sustavu odgoja i obrazovanja. Ako se školi ne osigura pomoć i podrška edukacijskog rehabilitatora, smanjit će se kvaliteta koja se može postići u inkluzivnim školama timskim radom između edukacijskog rehabilitatora, učenika, roditelja/skrbnika, učitelja/nastavnika i ostalih stručnih suradnika škole (Kudek Mirošević i Granić 2014).

Autorice Kudek Mirošević i Granić u svojem priručniku (2014) navode kako su ključne osobine koje treba posjedovati edukacijski rehabilitator sljedeće: empatija – uz pomoć koje se možemo staviti u kožu djeteta s teškoćom i njegovih roditelja; toplina – kako bismo mogli prihvatiti svu djecu s razumijevanjem i prihvaćanjem; prirodnost – kako bismo mogli iskreno pokazati svoje emocije; entuzijazam – jer u svojem radu trebaju vjerovati u učenike/roditelje/nastavnike, suradnju, timski rad i zajedničke snage koje će dovesti do školovanja bez stresa; humor – ova je osobina veoma važna u rješavanju problema na koje će se možda naići. Iste autorice također navode najvažnije vještine koje treba cjeloživotno razvijati:

- brzo i pravilno donošenje odluka
- rješavanje problema
- stvaralačko mišljenje
- kritičko mišljenje
- učinkovita komunikacija
- interpersonalne vještine
- samosvijest
- empatija
- humor
- nošenje s emocijama
- nošenje sa stresom

Za rad s djecom s posebnim potrebama su bitne odgojiteljeve kompetencije koje se stječu usavršavanjem, raznim edukacijama i praksom. Sukladno tome, Bouillet (2010) navodi bitne kompetencije koje bi odgojitelji trebali imati za rad s djecom s posebnim potrebama, a to su:

- razumijevanje socijalnog i emocionalnog razvoja djece,
- razumijevanje individualnih razlika u procesu učenja djece,
- poznavanje tehnika kvalitetnog vođenja odgojno – obrazovne skupine,
- komunikacijske vještine (u odnosu s djecom, roditeljima, drugim stručnjacima i kolegama),
- poznavanje učinkovitih tehnika podučavanja, a pritom uključujući individualne instrukcije i iskustveno učenje,

- poznavanje specifičnosti pojedinih teškoća u razvoju i drugih teškoća socijalne integracije djece,
- sposobnost identifikacije teškoća u razvoju i drugih posebnih potreba,
- poznavanje didaktičko - metodičkog pristupa i planiranja prilagođenog kurikulumu,
- poznavanje dostupnih didaktičko metodičkih metoda, sredstava i pomagala, a pritom uključujući informatičku tehnologiju,
- poznavanje savjetodavnih tehnika rada,
- praktično iskustvo u odgoju i obrazovanju djece s pojedinim teškoćama
- spremnost odgojitelja na timski rad u odgojno – obrazovnoj ustanovi, suradnju s timom i roditeljima, članovima lokalne zajednice i spremnost odgojitelja na cjeloživotno obrazovanje.

Mikas i suradnici (2012) navode da „odgojitelj treba osigurati emocionalno i socijalno potkrepljujuću sredinu kako bi uskraćeno dijete nadomjestilo emocionalnu glad i steklo osnovni osjećaj povjerenja. Postupno će kroz taj odnos dijete s posebnim potrebama steći osjećaj samopouzdanja, popraviti sliku o sebi i u znatnoj mjeri nadići probleme u uspostavljanju kvalitetnih odnosa s drugima.“

„Odgojitelj bi djetetu s teškoćama u razvoju morao pružiti rutinu, strukturu i predvidljivost, prilagoditi svoj glas i govor uz podržavajući pogled, dodir i zagrljaj, ruke držati na ramenima dok se obraća djetetu, gledati dijete u oči, dobro procijeniti optimalno vrijeme boravka djeteta unutar skupine, surađivati s roditeljima i stručnjacima različitog profila.“ (Mikas i sur. 2012).

„Primjerena zdravstvena, rehabilitacijska, psihološka, pedagoška i edukacijska skrb o djeci s posebnim potrebama zbog svoje je složenosti i sveobuhvatnosti vrlo kompleksna pa nerijetko zahtijeva istodobno uključivanje djece u stručne tretmane različitih profesija. To su sve profesije kojima je jedan od glavnih ciljeva skrb o drugim ljudima, odnosno pružanje posredne ili neposredne pomoći osobi ili grupi osoba. Kako bi se djetetu i članovima njegove obitelji uistinu osigurala kvalitetna, sveobuhvatna i stručna edukacijsko - rehabilitacijska intervencija, stručnjaci koji sudjeluju u intervenciji upućeni su na uzajamnu suradnju i usuglašavanje, odnosno na timski rad.“ (Bouillet, 2010).

Kobolt i Žižak (2007., prema Bouillet, 2010) navode da je „timski rad najrašireniji

oblik izvođenja složenih profesionalnih zadataka za čije su ostvarenje potrebna ili znanja iz različitih profesionalnih područja, ili specijalizirana znanja iz istog ili sličnih profesionalnih područja“, odnosno da je to sinergija grupe ili skupine ljudi koji dijele odgovornost za uspješnost obavljanja nekog zajedničkog zadatka, a u našem slučaju je to napredak djece s posebnim potrebama i sinergija odgojitelja i stručnog tima.

Jako je važno da svi članovi razumiju problem kako bi se došlo do cilja, odnosno do dobrobiti djeteta, a to se postiže na način da svi članovi tima međusobno komuniciraju, razmjenjuju ideje i pregovaraju o različitim rješenjima pojedinih problema.

2.4. Interakcije djece s motoričkim teškoćama i tipično razvijenih vršnjaka

Očekivanje od inkluzije je značajan i koristan odnos između djece s teškoćama i tipične djece, a temelji se na njihovom pravu i dignitetu da u potpunosti sudjeluju u prirodnom okruženju (Killoran i sur., 2007).

Uključenost djece s motoričkim teškoćama u odgojno - obrazovnu skupinu predstavlja veliku promjenu za njih, ali i za ostalu djecu u odgojnoj skupini. To je velika promjena te se na nju treba prilagoditi. Senzibilizacija djece u odgojno-obrazovnim ustanovama za djecu s motoričkim teškoćama važna je za usvajanje temeljnih vrijednosti poput solidarnosti i prihvaćanja drugoga. Djeca uče po modelu te imitacijom i uvjetovanjem, stoga je potrebno da odrasli ukazuju kako da toleranciju na različitosti djeca od najranije dobi ugrade u vlastiti sustav vrijednosti te tako nauče vidjeti i poštovati drugačije od sebe.

Vršnjačka interakcija utječe na sve bitne funkcije kod djece, kao što su komunikacijske vještine, kognitivne sposobnosti, socijalna adaptiranost, dugotrajne veze, razvoj emocija i osobnosti na jedinstven i važan način (Yuhan, 2013) te ostvarenje ciljeva u obrazovanju (Carter i Hughes, 2005). Temeljne konverzijske vještine primarno su sposobnost iniciranja interakcije (asertivnost) te sposobnost primjerenog odgovaranja i održavanja interakcije (odgovornost) (Hadley i Rice, 1991).

Suživot djece u vrtićkoj skupini s djecom s motoričkim teškoćama uči djecu kako prepoznati, ali i rješavati probleme, izmjenjivati iskustva i stvari. Posebno je važno to

što djeca imaju priliku prepoznati potrebe drugih i pritom pomagati te naučiti kako kontrolirati svoje želje. U takvim skupinama dijete s motoričkim teškoćama ima priliku rasti i učiti na njemu najprihvatljiviji način, kroz zajedničku igru i aktivnosti s ostalom djecom.

Boravak djeteta s motoričkim teškoćama u skupini izvrsna je prilika za učenje o različitostima jer nitko na ovome svijetu nije jednak i svatko se po nečemu razlikuje, pa tako i djeca. Kroz razne slikovnice, edukativni video i radove možemo učiti o različitostima i nejednakostima. U svakom slučaju, ovo može donijeti puno toga pozitivnog u cijeloj predškolskoj ustanovi.

Diamond (2001) je ispitala međuodnos između toga kako predškolarac prihvaća vršnjaka s teškoćom, kako razumije emocije i koliko često je u kontaktu s vršnjakom s teškoćom. Pokazalo se da djeca koja imaju socijalne kontakte najmanje s jednim vršnjakom s teškoćom pokazuju, statistički značajno veću osjetljivost po pitanjima vezanim uz različite emocije i veće prihvaćanje osoba s teškoćama, u odnosu na djecu koja su se igrala samo s tipičnim vršnjacima.

Autorica ovim istraživanjem potvrđuje ranije nalaze kako sudjelovanje tipične djece u inkluzivnim skupinama razvija pozitivne stavove i prosocijalno ponašanje. Ona ostavlja otvoreno pitanje dovodi li predispozicija djeteta (npr. emocionalno razumijevanje i osjećajnost) više (ili manje) do socijalnih interakcija s vršnjacima s teškoćama, ili djetetova interakcija povećava njegovo razumijevanje i osjećajnost.

Ako dijete boravi u inkluzivnoj skupini to ne znači da će razviti blisko prijateljstvo s djecom s teškoćama, ali doticaj i druženje s djecom različitih sposobnosti može stvoriti priliku za razvoj naprednijih vještina u igri, složenijih (kompleksnijih igara) i u većem skladu s vršnjacima (Diamond i Huang, 2005).

Djeca su intuitivna i kada uoče slabost kod nekog, intuitivno će pomagati tom djetetu pa tako i djetetu s motoričkim teškoćama, neka će se ponašati zaštitnički i jako brižno prema takvom djetetu, razvijat će suradnju s drugom djecom kako bi pomogla djetetu s teškoćama. S druge strane, uvijek postoje djeca koja teže prihvaćaju djecu s teškoćama, ali takva situacija im omogućuje da se što bolje senzibiliziraju potrebama djeteta s teškoćama.

Neka djeca se nikad nisu susrela s djetetom s teškoćom, pa im to predstavlja nepoznatu i novu situaciju. Zato odgojitelji trebaju ovdje odigrati vrlo važnu ulogu i

olakšati susret i svakodnevni boravak sve djece. Nekoj djeci treba više vremena kako bi se naviknula na neku drugačiju situaciju, pa su u početku sramežljivija i ostaju po strani.

3. METODE ISTRAŽIVANJA

3.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je analizirati čimbenike uključivanja djece s motoričkim teškoćama u predškolske ustanove.

Specifični ciljevi/ ili zadaci istraživanja usmjereni su ispitivanju pristupačnosti predškolskih ustanova djeci s motoričkim teškoćama, osposobljenosti odgojitelja i stručnih suradnika za rad s djecom s motoričkim teškoćama, preprekama s kojima se susreću, prostornim uvjetima, razvoju učenja djece o različitostima i razvoju socijalnih vještina.

3.2. Ispitanici i postupak istraživanja

U intervjuu je sudjelovalo 8 ispitanika među kojima su odgojitelji, roditelji, stručni suradnici (pedagog i logoped) i student Diplomskog studija Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Svi ispitanici ženskog su spola i kronološke dobi u rasponu od 20 – 40 godina.

Ispitanici su dobili papir s pitanjima na koje je bilo potrebno dati vlastito mišljenje i stav o čimbenicima koji utječu na uključivanje djece s motoričkim teškoćama u predškolske ustanove. Svi ispitanici uključeni su u neposredni odgojno – obrazovni rad s djecom. Jedan od ispitanika je roditelj djetetu s motoričkim teškoćama.

3.3. Instrument istraživanja

U istraživanju je korištena metoda polustrukturiranog intervjua o čimbenicima uključivanja djece s motoričkim teškoćama u ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja“. Ispitivanje je provedeno pismenim putem. Korištena pitanja intervjua konstruiranog za potrebe ovog istraživanja osmišljena su na temelju teorijske podloge proučene recentne literature te se sastoji od 2 dijela.

Prvim dijelom upitnika prikupljaju se sociodemografski podaci ispitanika kategoriziranih u skupinu studenata, odgojitelja, stručnih suradnika i roditelja te ostalih karakteristika ispitanika: spol, dob i stupanj obrazovanja.

Drugi dio čini 8 pitanja pomoću kojih su prikupljena mišljenja ispitanika o tome koji čimbenici utječu na uključivanje djece s motoričkim teškoćama u ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja.

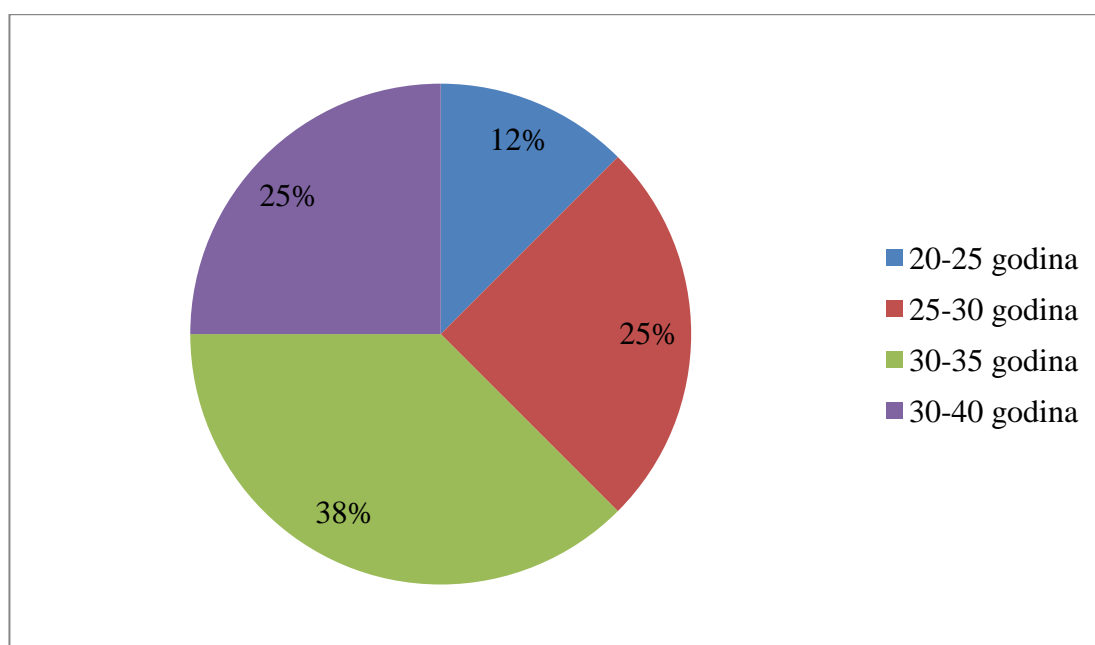
3.4. Prikupljanje podataka

Prikupljanje podataka vršilo se pismenim putem u obliku upitnika koji je prosljeđen odgojiteljima, stručnim suradnicima, roditeljima i studentu u vremenu od lipnja 2021. godine do srpnja 2021. godine. Analiza i interpretacija dobivenih odgovora izvršena je po uzoru na tematsku analizu sadržaja.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

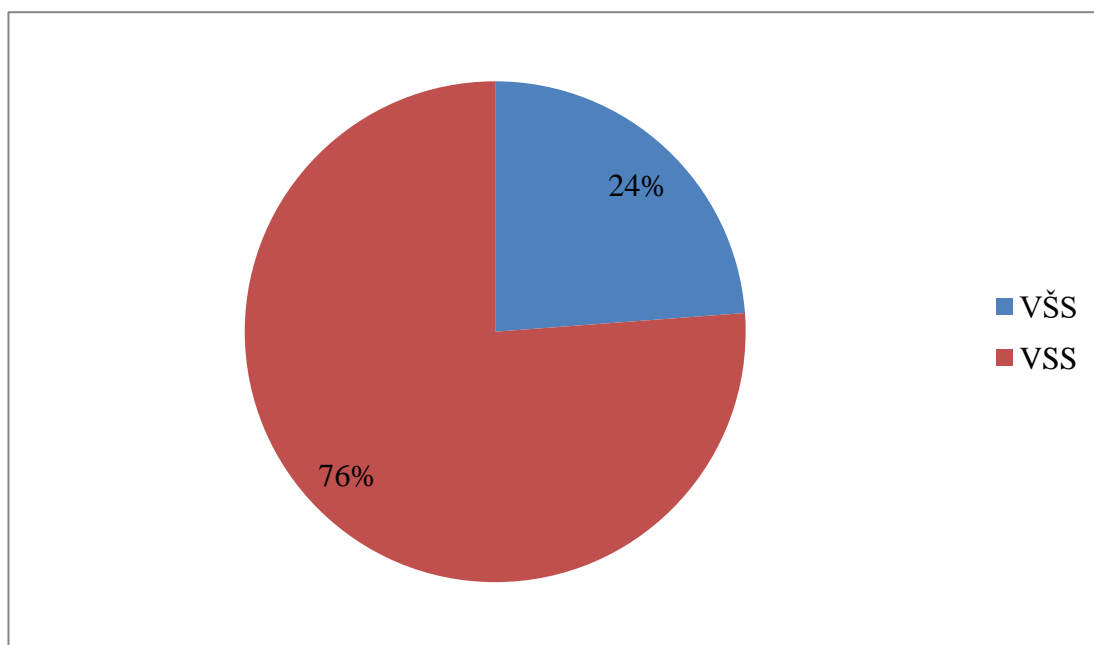
U ovom istraživanju sudjelovalo je 8 ispitanika, od kojih su svi ženskog spola.

S obzirom na dob ispitanika, u intervjuu su sudjelovali ispitanici u rasponu od 20 – 40 godina. Tako dakle u rasponu od 20-25 godina sudjelovalo je 12,5% ispitanika, od 25-30 godina 25% ispitanika, od 30-35 godina 37,5% ispitanika te od 35-40% ispitanika 25%.

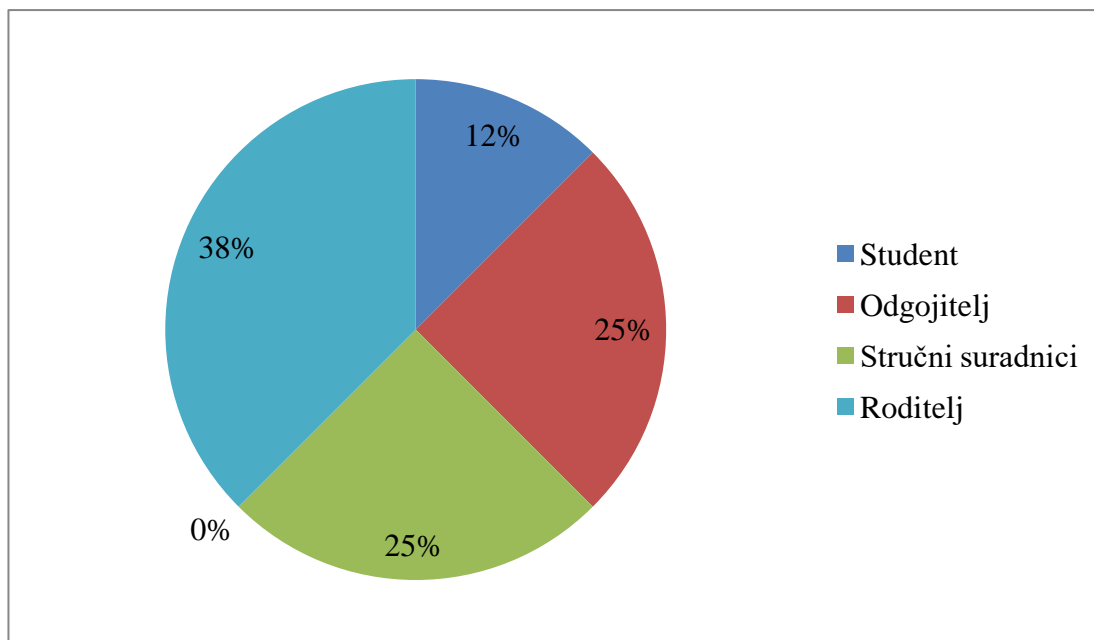
Graf 1. *Dobna struktura ispitanika*

S obzirom na stupanj obrazovanja, najviše ispitanika, čak 75%, ima završeni visoki stupanj obrazovanja, dok 25% ispitanika ima završeni viši stupanj obrazovanja.

Graf 2. *Raspodjela ispitanika prema stupnju obrazovanja*

U ovom istraživanju sudjelovali su student, odgojitelji, stručni suradnici te roditelji. U intervjuu najviše je sudjelovalo roditelja, 37,5%, zatim odgojitelja i stručnih suradnika 25%, a najmanje studenata 12,5%.

Graf 3. Raspodjela ispitanika prema statusu

Pristupačnost predškolskih ustanova djeci s motoričkim teškoćama

1. Smatrate li da su predškolske ustanove pristupačne djeci s motoričkim teškoćama? Da li je njihovo uključivanje u predškolske ustanove još uvijek otežano ili se sve više radi na inkluziji djece s motoričkim teškoćama?

TABLICA 1. Pristupačnost i inkluzija djece s motoričkim teškoćama

Pristupačnost		Roditelji	Stručni suradnici	Odgojitelji	Student
Negativan stav				- /-	-
Pozitivan stav		+ / +/-	+ / +		

S obzirom na stav prema inkluziji i pristupačnosti djece s motoričkim teškoćama u predškolske ustanove većina ispitanika smatra kako predškolske ustanove nisu još uvijek dovoljno pristupačne djeci s motoričkim teškoćama.

„Očigledan je napredak po pitanju inkluzije djece s motoričkim teškoćama. I u samom sustavu bodovanja pri upisu u vrtić, djeca sa određenim poteškoćama dobivaju dodatne bodove. Vjerujem da si niti jedan vrtić, u ovo moderno doba, ne bi

dozvolio takav negativan aspekt poput isključivanja djece sa motoričkim poteškoćama i zapravo bilo kakvim poteškoćama.“

Iz ove izjave uočavamo pozitivan stav stručnih suradnika prema inkluziji i pristupačnosti predškolskih ustanova za djecu s motoričkim teškoćama.

Kod roditelja je uglavnom negativan stav što možemo vidjeti iz ove izjave: *„Smatram da predškolske ustanove još uvijek većim dijelom nisu u potpunosti prilagođene djeci s motoričkim poteškoćama, Naravno, u svakoj ustanovi nije jednako stanje što uvelike ovisi o Osnivaču te određenim ulaganjima.“*

Osposobljenost odgojitelja i stručnih suradnika za rad s djecom s motoričkim poremećajima

2. Smatrate li da su odgojitelji i stručni suradnici dovoljno osposobljeni za rad s djecom s motoričkim teškoćama?

TABLICA 2. Osposobljenost odgojitelja i stručnih suradnika

Osposobljenost		Roditelji	Stručni suradnici	Odgojitelji	Student
	Negativan stav	- /-/-	- /-	- /-	-
	Pozitivan stav				

S obzirom na stav o osposobljenosti odgojitelja i stručnih suradnika za rad s djecom s motoričkim teškoćama svi ispitanici odgovorili su kako smatraju da odgojitelji i stručni suradnici nisu dovoljno osposobljeni za rad s djecom s motoričkim teškoćama.

„Smatram da odgojitelji nisu dovoljno educirani za rad s djecom s motoričkim teškoćama. A što se tiče stručnih suradnika, sve ovisi o profilu stručnog suradnika. Stručni suradnici - rehabilitatori su dovoljno educirani, ali logopedi, psiholozi i pedagozi nisu dovoljno educirani. Problem je što je malo predškolskih ustanova koje imaju zaposlenog stručnog suradnika rehabilitatora.“

„Smatram da su stručni suradnici edukacijsko – rehabilitacijskog profila, odnosno edukacijski rehabilitatori dovoljno dobro osposobljeni za rad s djecom s motoričkim

poteškoćama. No, nažalost njihov profil je u deficitu. Za odgojitelje vjerujem da posjeduju osnovno znanje, no ne i specijalizirano.“

Prema izjavama stručnih suradnika možemo vidjeti kako smatraju da su jedino stručni suradnici – rehabilitatori dovoljno osposobljeni za rad s djecom s motoričkim teškoćama, dok odgojitelji i stručni suradnici ostalih profila nisu.

Prepreke uključivanju djece s motoričkim poremećajima u predškolske ustanove

3. S kojim preprekama se susreću djeca s motoričkim teškoćama prilikom uključivanja u predškolske ustanove?

TABLICA 3. Prepreke uključivanja

Prepreke		Roditelji	Stručni suradnici	Odgojitelji	Student
	Negativan stav	-/ -/ -	-/ -	-/-	-
	Pozitivan stav				

Svi ispitanici složili su se kako su najveće prepreke prostorne. Ovdje se misli na to kako je prostor opremljen, kojim pomagalicama, igrama, itd. Isto tako neki od ispitanika smatraju kako takva djeca ne mogu sudjelovati u svim aktivnostima kao i zdrava djeca, pa to može dovesti do veće frustracije kod te djece i nezadovoljstva. Također kao prepreka navode ispitanici je i sama odgojno – obrazovna ustanova koja kao takva još uvijek nije u potpunosti prihvatila uključivanje djece s motoričkim teškoćama jer takvoj djeci treba osigurati asistenta, a to iziskuje dodatnu financijsku opterećenost.

Negativan stav možemo uočiti iz izjava odgojitelja i roditelja:

„Ponajprije tu su prostorne prepreke, zatim preveliki broj djece u skupinama, nedostatak defektologa i drugih članova stručnog tima te stavovi djelatnika odgojno-obrazovne ustanove o uključivanju djece s motoričkim teškoćama u predškolsku ustanovu.“

„Mislim da djeca s motoričkim poteškoćama imaju najveću prepreku to što bi se

željela priključiti djeci u igri, različitim aktivnostima koje zahtijevaju motoričku spretnost i pokretnost, a nisu to u mogućnosti pa dolazi do frustracije.“

Prilagodba djece s motoričkim poremećajima novim situacijama i nepoznatim osobama

4. Smatrate li da se djeca s motoričkim teškoćama teže prilagođavaju novoj okolini i novim ljudima?

TABLICA 4. Prilagođavanje novoj okolini i novim ljudima

Prilagodba		Roditelji	Stručni suradnici	Odgojitelji	Student
	Negativan stav				
	Pozitivan stav	+/-/+	+/+	+/+	+

Svi ispitanici na ovo pitanje odgovorili su kako smatraju da je to individualno te da to ovisi od samog djeteta. Isto tako da to ovisi puno i od roditelja koji tu djecu pripremaju na novu okolinu i okruženje te na nove ljude. Dolaskom u predškolsku ustanovu tu ulogu preuzimaju odgojitelji, te to također ovisi i o njihovom pristupu, načinu kako se odnose prema toj djeci i o njihovoj empatiji.

Prema ovoj izjavi roditelja možemo vidjeti negativan stav što se tiče prilagodbe djece s motoričkim teškoćama u predškolske ustanove.

„Mislim da se teže prilagođavaju jer vole rutinu u kojoj su njihove sposobnosti iskorištene, a u svakoj novoj okolini i situaciji dolazi do nepoznatih situacija i zadataka koji im predstavljaju prepreku samo zato što su nepoznati.“

Dok u ovoj izjavi možemo vidjeti pozitivan stav.

„Ne! Rekla bih da su takva djeca emocionalno zrelija. Ako ti Bog „nešto uzme“ , nešto drugo ti „da“. Mislim da ovdje veliku ulogu ima odgojitelj koji mora poštivati individualnost i biti empatičan.“

Važnost prostornih uvjeta za uključivanje djece s motoričkim poremećajima

5. Koliko su važni prostorni uvjeti prilikom uključivanja djece s motoričkim teškoća u predškolske ustanove?

TABLICA 5. Stav o prostornim uvjetima

Prostorni uvjeti		Roditelji	Stručni suradnici	Odgojitelji	Student
	Negativan stav				
	Pozitivan stav	+ / + / +	+ / +	+ / +	+

U ovom pitanju svi ispitanici smatraju kako su prostorni uvjeti od izuzetne važnosti jer je prostor „treći odgojitelj“ koji nam može puno toga ponuditi. Predmeti, pomagala i ostalo trebalo bi biti primjereni djeci s teškoćama kako bi i oni nesmetano mogli sudjelovati u odgojno – obrazovnom radu. Nažalost, najčešće sve ovo navedeno izostaje i teško je organizirati aktivnosti ako prostor nije prilagođen tome.

To možemo vidjeti s obzirom i na izjave ispitanika:

„Smatram da su jako važni i prostorni uvjeti te broj djece na veličinu prostora. Djeci s pojačanom motoričkom aktivnošću treba više prostora, kao i onoj koja koriste neka pomagala poput invalidskih kolica.“

„Prostorno-materijalni uvjeti imaju veliku važnost kod uključivanja djece s motoričkim teškoćama u predškolsku ustanovu. Od samog dolaska djece te pristupa ustanovi do organizacije prostora u skupini jer je prostor „treći odgojitelj“ i djetetu u svakom trenutku treba omogućiti istraživanje, kretanje, izbor i pristup materijalima za igru i rad.“

Utjecaj djece s motoričkim poremećajima na djecu tipičnog razvoja u odgojnim skupinama

6. Smatrate li da su ostala djeca u odgojnoj skupini na neki način ugrožena od strane djeteta s motoričkim teškoćama?

TABLICA 6. Stav o ugroženosti

Ugroženost		Roditelji	Stručni suradnici	Odgojitelji	Student
	Negativan stav				
	Pozitivan stav	+/-/+	+/-	+/+	+

Većina ispitanika na ovo pitanje odgovorila je kako ne smatraju da su djeca u odgojnoj skupini ugrožena od strane djeteta s motoričkim teškoćama te da djeca itekako mogu puno naučiti od takve djece. Na taj način uče se pozitivnim emocionalnim stanjima, prihvaćanju različitosti i učenju o istom, empatiji, pomaganju, poštovanju. Djeca uče brinuti za djecu kojima je potrebna pomoć. Isto tako djeca se jako zbliže s djecom s teškoćama te postanu jako dobri prijatelji. No, postoji i negativan stav o ovoj temi kod stručnih suradnika i roditelja koji možemo vidjeti iz ove izjave:

„Ukoliko je boravak djeteta s teškoćama u predškolskoj ustanovi odgovarajuće organiziran, tada ostala djeca ne bi trebala biti ugrožena u smislu zapostavljanja od strane odgojitelja i slično. U nekim slučajevima, kada su uz motoričke teškoće udružene i neke druge teškoće ili ukoliko je kod djeteta prisutna pojačana motorička aktivnost, može doći do situacija ugroze ostale djece.“

7. Smatrate li da uključenost djeteta s motoričkim teškoćama u odgojnu skupinu pridonosi razvoju učenja o različitostima kod ostale djece?

TABLICA 7. Učenje o različitostima

Različitost		Roditelji	Stručni suradnici	Odgojitelji	Student
	Negativan stav				
	Pozitivan stav	+ / + / +	+/+	+/+	+

Ispitanici su se složili kako smatraju da uključenost djeteta s motoričkim teškoćama u odgojnu skupinu pridonosi razvoju učenju o različitostima kod ostale djece.

Također, djeca imaju priliku uvidjeti kako nisu svi isti te da svaku različitost treba cijeniti i poštovati. Ispitanici su naveli kako ovdje veliku ulogu imaju odgojitelji koji s tom djece provode veliku većinu vremena. Oni trebaju također biti primjer djeci te ih poticati na poštovanje i uvažavanje različitosti. Njihov pristup je jako bitan jer oni su model u odgojnoj skupini po kojem djeca uče.

Pozitivan stav posebno se uočava kod stručnih suradnika i odgojitelja.

„Svakako uključenost djece s teškoćama u razvoju pridonosi razvoju učenja i prihvaćanja različitosti kod ostale djece. Ovdje veliku ulogu ima odgojitelj koji treba tu različitost na što bolji način prezentirati ostaloj djeci i na što bolji način senzibilizirati drugu djecu na dijete s teškoćama.“

„Senzibilizacija djece u odgojno-obrazovnim ustanovama za djecu s motoričkim teškoćama važna je za usvajanje temeljnih vrijednosti poput solidarnosti i prihvaćanja drugoga. Djeca uče po modelu stoga je potrebno da odrasli ukazuju kako da toleranciju na različitosti djeca od najranije dobi ugrade u vlastiti sustav vrijednosti te tako nauče vidjeti i poštovati drugačije od sebe.“

8. Smatrate li da uključenost djeteta s motoričkim teškoćama u odgojnu skupinu pridonosi razvoju socijalnih vještina kod ostale djece?

TABLICA 8. Stav o socijalnim vještinama

Socijalne vještine		Roditelji	Stručni suradnici	Odgojitelji	Student
	Negativan stav				
	Pozitivan stav	+/+/+	+/+	+/+	+

Ispitanici su se ovdje složili kako smatraju da uključenost djece s motoričkim teškoćama u odgojnu skupinu pridonosi razvoju socijalnih vještina. Na taj način djeca imaju priliku naučiti kako pomagati drugima, kako prepoznati i uvidjeti potrebe drugih, kako kontrolirati svoje želje i potrebe i usmjeriti važnost na djecu s motoričkim teškoćama. Kroz zajedničke aktivnosti i igru djeca uče komunikacijske i socijalne vještine, osamostaljuju se, prihvaćaju svoje posebnosti, ali i posebnosti druge djece.

Pozitivne stavove možemo uočiti kod svih ispitanika, a posebno se ističu izjave odgojitelja, roditelja i stručnih suradnika.

„Smatram da suživot djece u vrtićkoj skupini s djecom s motoričkim teškoćama uči djecu kako pregovarati, prepoznati ali i rješavati probleme, izmjenjivati iskustva i stvari, dijeliti i eksperimentirati. Posebno je važno to što djeca imaju priliku prepoznati potrebe drugih i pritom pomagati te naučiti kako kontrolirati svoje želje. U takvim se skupinama dijete s motoričkim teškoćama ima priliku rasti i učiti na njemu najprihvatljiviji način, kroz zajedničku igru i aktivnosti s ostalom djecom, što im daje priliku da razvijaju socijalne i komunikacijske vještine, osamostaljuju se, nauče prihvaćati sebe i svoje posebnosti, uz iskustvo prihvaćenosti od ostalih, neophodno za razvoj samopoštovanja i samopouzdanja.“

„Smatram da uključenost djeteta s motoričkim poteškoćama pridonosi razvoju socijalnih vještina ostale djece u skupini jer se susreću s nepoznatom situacijom i osobom u najranijoj dobi pa shvate da im treba pomagati oko nekih jednostavnih stvari, biti pristojan prema njima i prihvatiti ih takve kakvi jesu. Mislim da djeca u takvim situacijama i skupinama postanu empatičnija od djece koja se nisu susrela s djetetom koje ima poteškoće.“

„Naravno. Djeca su intuitivna i kada uoče slabost kod nekog, intuitivno će pomagati tom djetetu pa tako i djetetu s motoričkim teškoćama, neka će se ponašati zaštitnički i jako brižno prema takvom djetetu, razvijat će suradnju s drugom djecom kako bi pomogla djetetu s teškoćama. S druge strane, uvijek postoje djeca koja teže prihvaćaju djecu s teškoćama, ali takva situacija im omogućuje da se što bolje senzibiliziraju potrebama djeteta s teškoćama. U svakom slučaju, inkluzija djeteta s teškoćama, pozitivno utječe na razvoj socijalnih vještina većine ostale djece.“

Prema istraživanju Sanje Skočić Mihić u radu Spremnost odgajatelja i faktori podrške za uspješno uključivanje djece s teškoćama u rani i predškolski odgoj i obrazovanje, doktorska disertacija, 2011., možemo vidjeti kako se odgojitelji procjenjuju nedovoljno osposobljenima i nekompetentnima za rad s djecom s teškoćama te neinformiranima o značajkama ove djece i načinima rada s njima. U ovom istraživanju možemo vidjeti slaganje s ovom tvrdnjom. Dakle, svi ispitanici se slažu s tvrdnjom da odgojitelji i stručni suradnici nisu dovoljno osposobljeni za rad s djecom s motoričkim teškoćama te da im treba puno prakse, ali i znanja o tom radu.

Edukacije bi trebale biti obavezne za sve djelatnike odgojno – obrazovne ustanove. Svakako bi odgojitelji u skupini trebali imati i pomoć rehabilitatora koji je osposobljen za takav rad.

Ako usporedimo uključivanje djece s motoričkim teškoćama u vršnjačke skupine tada možemo vidjeti da prema istraživanju Skočić Mihić (2011), najviše vrijednosti odgojitelja su na varijablama koje opisuju korisnost druženja djece s teškoćama s tipičnom djecom, za jedne i druge. Isto tako da tipična djeca imaju priliku (1) učiti i prihvaćati različitosti, (2) uče se empatiji, toleranciji i sućuti prema drugima i (3) uče se pomagati drugima, preuzimajući ulogu učitelja. Djeca s teškoćama će unaprijediti kognitivne, jezične i socijalne vještine promatrajući, imitirajući i bivajući u interakciji s kompetentnijim vršnjacima (Skočić Mihić, 2011). U ovom provedenom istraživanju vidljivo je da svi ispitanici smatraju kako uključenost djece s motoričkim teškoćama u skupinu doprinosi kod ostale djece.

Djeca iz odgojne skupine razvijaju senzibilizaciju za uočavanje i poštivanje različitosti, razvijaju empatičnost, razumijevanje, shvaćanje i prihvaćanje teškoća te istovremeno razvijaju samopoštovanje, osjećaj ponosa i osobne odgovornosti zbog međusobnog pomaganja i suradnje (Mikas i sur., 2012).

Svi ispitanici su se složili kako smatraju da djeca na taj način jako puno uče o različitostima, prihvaćanju, uče o socijalnih vještina te sve to doprinosi boljem napretku u skupini. Ispitanici ističu ovdje korisnost i za jednu i drugu djecu.

Kudek Mirošević i Jurčević Lozančić (2014) u istraživanju stavova odgojitelja i učitelja o odgojno-obrazovnom uključivanju djece na uzorku od 303 ispitanika, od kojih je 171 učitelj u osnovnoj školi i 132 odgojitelja u predškolskim ustanovama, pokazalo se da odgojitelji imaju veću motivaciju te iskazuju interese za unapređivanje rada pri odgojno-obrazovnom uključivanju djece s teškoćama naspram učitelja. Isto tako, odgojitelji više od učitelja podržavaju odgojno-obrazovno uključivanje djece s teškoćama.

U pitanju o važnosti prostornih uvjeta za djecu s motoričkim teškoćama, svi ispitanici odgovorili su kako su prostorni uvjeti od iznimne važnosti. Djeci omogućuju nesmetano kretanje, lakšu orijentiranost u prostoru, omogućuju im da sudjeluju u skupini jednako kao i ostala djeca. Ispitanici navode kako su prostorni uvjeti najčešće zanemareni te vrtići ne vode dovoljno računa o tome zato što je

prostor „treći odgojitelj“.

Prema istraživanju Rudelić, Pinoza Kukurin i Skočić Mihić provedenom 2012. godine u Rijeci na uzorku od 65 odgojitelja, vidljivo je da u procjeni materijalnih resursa odgojitelji naglašavaju važnost fizičke prilagodbe prostora u predškolskoj ustanovi za djecu s teškoćama. Fizička prilagodba te organizacija prostora iznimno je važna za uspješno uključivanje djece s motoričkim oštećenjima, djece s oštećenjima vida i djece s 28 drugim oštećenjima (postavljanje taktilne staze, osvjetljenje prostora, otklanjanje prostornih, ergonomskih i antropometrijskih prepreka) (Rudelić i sur., 2012., prema Haničar, 2012). Ako prostor nije adekvatno prilagođen specifičnim potrebama djece s teškoćama, ona se vrlo teško uključuju, a ako i jesu uključena ne mogu sudjelovati u organiziranim aktivnostima. Za njihovo sudjelovanje u aktivnosti skupine važna je i prilagodba didaktičkog materijala prikladna razvojnim potrebama djece s teškoćama jer omogućuje kvalitetnije učenje i stjecanje vještina za njihovo osamostaljivanje i samostalnu igru. Tehnička oprema koja se koristi u podršci djece s teškoćama uključuje korištenje različite i prilagođene računalne opreme kao što su oprema za gledanje uvećanih slikovnih materijala, računalni programi.

U ovom istraživanju ispitanici su odgovorili kako smatraju da prilagodbe djece s motoričkim teškoćama najviše ovisi o samom djetetu jer je to individualna karakteristika, ali da to jako puno ovisi i o roditeljima, ali i odgojiteljima. Način na koji roditelji pripreme djecu za polazak u predškolsku ustanovu vrlo je važan. Dolaskom u vrtić tu ulogu preuzimaju odgojitelji. Način na koji odgojitelji pristupaju toj djeci, kako se odnose, kako ga uvode u odgojno – obrazovni rad te u interakciju s drugom djecom utječe na to kako će se dijete prilagoditi novoj sredini.

Za prilagodbu rada djeci s teškoćama odgovorni su roditelji, učitelji, odgojitelji, stručni djelatnici koji se nalaze u djetetovom okruženju, zajednica i društvo.

Prema riječima autorice Sekulić – Majurec istaknuto je kako se roditelji, odgojitelji te učitelji zajedno moraju pobrinuti da prostorije u kojoj djeca borave budu prilagođene njihovim specifičnostima. Veoma je važno održavati interakciju između roditelja i predškolskih ustanova te pritom brinuti o djetetovoj dobrobiti.

Prema istraživanju autorica Tomić, Ivšac Pavliša i Šimleša (2019), možemo vidjeti koji su čimbenici vezani uz stavove o uključivanju djece s teškoćama u razvoju u ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Autorice navode da na razvoj stavova utječe više čimbenika, npr. dob, spol, godine poučavanja, godine rada u struci, razina naobrazbe odgojitelja, prethodna iskustva u radu s djecom s teškoćama u razvoju, itd. Neka su istraživanja pokazala da mlađe osobe imaju pozitivnije stavove prema uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne programe ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (Sharma, Forlin i Loreman, 2008; Avissar, Reiter i Leyser, 2003), a pretpostavlja se da je to zbog njihova formalnog obrazovanja koje je obuhvatilo dio posebne pedagogije te bilo usmjereno na inkluzivne vrijednosti. Međutim neka istraživanja nisu pronašla vezu između dobi i stavova prema uključivanju djece s teškoćama u razvoju u redovne programe ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (Avramidis i Norwich, 2002; Dapudong, 2014). Premda neka istraživanja nisu pokazala vezu između godina poučavanja, godina rada u struci i stavova prema uključivanju (Avramidis i sur., 2000; Dupoux, Hammond, Ingalls i Wollman, 2006), druga su istraživanja utvrdila da odgojitelji s manje radnog staža i iskustva u radu u struci imaju pozitivne stavove (Cornoldi, Terreni, Scruggs i Mastropieri, 1998). Također neka istraživanja pokazuju da osobe s višim stupnjem obrazovanja imaju pozitivnije stavove prema uključivanju (Parasuram, 2006; Duoux i sur., 2006), dok neka istraživanja opovrgavaju ovu tvrdnju (Ahmed, Sharma i Dappeler, 2012), a neka ne pokazuju vezu između stupnja obrazovanja i stavova (Dapudong, 2014). Neki autori tvrde da postoji postupan trend opadanja pozitivnih stavova prema uključivanju kako se učitelji/odgojitelji više obrazuju (Kathleen i Norla, 2011; Costello i Boyle, 2013), a pretpostavka je da se to događa zbog povećane svjesnosti o izazovima koje uključivanje djeteta s teškoćama u razvoju u odgojno – obrazovnu skupinu redovnog programa nosi sa sobom (Forlin i Chambers, 2011; Hemmings i Woodcock, 2011). Također u nekim se istraživanjima pokazalo da osobe s prethodnim iskustvima u poučavanju djece s teškoćama imaju pozitivnije stavove prema njihovu uključivanju (Idol, 2006; Avramidis i Kalyva, 2007; Rakap i Kaezmarek, 2010).

Još neke od varijabli koje su pokazale povezanost s oblikovanjem stavova prema uključivanju jesu spol (Eichinger, Rizzo and Sirotnik, 1991; Ahmed i sur., 2012), educiranost o specifičnim strategijama poučavanja (Koutrouba, Vamvakari i Steliou, 2006; Avramidis i Kalyva, 2007; Ahmed i sur., 2012), stvarna podrška ustanova za

provedbu uključivanja (Soodak, Podell i Lehman, 1998; Shaughnessy, 2004; Podek u Tournaki, 2007), prethodno doživljen uspjeh u poučavaju djece s teškoćama u razvoju te percipirana podrška ustanova (Avramidis i Norwich, 2002; Cod i Washington 2008; Sharmna i Chow, 2008), a posebno suradnja s obiteljima, tj. roditeljima (Leatherman i Niemeyer, 2005) te koliko se obitelj uključuje u procese u dječjim vrtićima i sl.¹

Tako možemo vidjeti da mnogo različitih čimbenika utječe na uključivanje djece s motoričkim teškoćama u predškolske ustanove. Za početak je vrlo važna pristupačnost odgojno – obrazovne ustanove koja prihvaća djecu s teškoćama, zatim uvjeti rada, prostorni uvjeti, materijalni, odgojitelji i stručni suradnici. Vrlo je važno osigurati trećeg odgojitelja djetetu s motoričkim teškoćama zato što će na taj način biti lakše djetetu sudjelovati u skupini i prilagoditi se novoj sredini. Od važnijih čimbenika su i ostala djeca u skupini koja dočekuju to dijete, prilaze mu, prihvaćaju ga. Na taj način uče se različitostima, ali i empatiji. Djeca razvijaju neke osobine koje možda ne bi mogla da nemaju priliku boraviti s djetetom s motoričkim teškoćama u skupini. Jedan od vrlo važnih čimbenika je osposobljenost odgojitelja i stručnih suradnika za rad s djecom s motoričkim teškoćama. Ovaj čimbenik u većini slučajeva izostaje zato što je jako malo odgojitelja i stručnih suradnika (osim rehabilitatora) osposobljeno za takav rad. Bilo bi najbolje kada bi svaki vrtić imao rehabilitatora koji bi svojim stručnim znanjem i praksom pomogao unaprijediti odgojiteljev rad te koji bi bio stalno tu ako nešto zatreba. On bi vodio i usmjeravao odgojitelja u radu s djecom s motoričkim teškoćama.

---

¹ Uključivanje djece s teškoćama u razvoju u ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja iz perspektive odgojitelja. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol. 55 No. 2, 2019.

5. ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem nastojalo se istražiti koji sve čimbenici utječu na uključivanje djece s motoričkim teškoćama u ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja. Sukladno cilju istraživanja, postavljeni su neki i specifični ciljevi koji se odnose na pristupačnost ustanova djeci s motoričkim teškoćama, prepreka s kojim se susreću, prostornim uvjetima, preprekama, učenju o različitostima, osposobljenosti stručnih suradnika i odgojitelja za rad s djecom s motoričkim teškoćama te učenja o socijalnim vještinama.

Analizom dobivenih rezultata može se vidjeti kako većina ispitanika smatra da predškolske ustanove su sve više pristupačnije djeci s motoričkim teškoćama. Isto tako ispitanici smatraju kako uključivanje djece s motoričkim teškoćama u odgojnu skupinu pridonosi razvoju učenja o različitostima te razvoju socijalnih vještina kod ostale djece.

Većina djece s motoričkim teškoćama ima prednost prilikom upisa u predškolsku ustanovu. Neki vrtići u manjim sredinama rijetko se susreću s time, ali u većim vrtićima sve se više radi na inkluziji djece s motoričkim teškoćama. Još uvijek je veliki nedostatak što odgojitelji i neki stručni suradnici nisu dovoljno osposobljeni za rad s djecom s motoričkim teškoćama, ali i isto tako nedovoljan broj asistenata koji bi radili s tom djecom. U današnje vrijeme još uvijek ima prepreka s kojima se susreću djeca s motoričkim teškoćama u predškolskim ustanovama, ali se sve više treba raditi na boljitku i na što kvalitetnijem boravku te djece u predškolskoj ustanovi.

LITERATURA

1. Bašić, K. (2017). *Vršnjačka potpora kao oblik intervencije kod djece s teškoćama u razvoju*. (specijalistički rad)
2. Biondić, I. (1993). *Integrativna pedagogija: odgoj djece s posebnim potrebama*. Zagreb: Školske novine.
3. Bouillet, D. (2010). *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*. Zagreb. Školska knjiga.
4. Bouillet, D. (2011). *Kompetencije odgojitelja djece rane i predškolske dobi za inkluzivnu praksu*. *Pedagogijska istraživanja*, 8, 2, 323-338.
5. Bouillet, D. (2014). *Nevidljiva djeca – od prepoznavanja do inkluzije*. Zagreb: UNICEF
6. Bouillet, D. (2019). *Inkluzivno obrazovanje: odabrane teme*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
7. Carter, E. W., Hughes, C. (2005). Increasing Social Interaction Among Adolescents with Intellectual Disabilities and Their General Education Peers: Effective Interventions. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30, 179–193
8. Čturić, N. (1996). *Priručnik za Razvojni test Čturić*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
9. Daniels, R.E., Stafford, K. (2003). *Kurikulum za inkluziju, Razvojno-primjereni program za rad s djecom s posebnim potrebama*. Zagreb: Tisak.
10. Diamond, K.E. (2001). *Relationships among young children's ideas, emotion understanding and social contact with classmates with disabilities*. *Topisc in Early Childhood Special Education*, 21,104-113.
11. Diamond, K.E., Huang, H. (2005). *Preschoolers' Ideas About Disabilities*. *Infants&Young Children*, 18(1), 37-46.
12. Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske (Narodne novine 63/2008).
13. Hadley, P. A., Rice M. L. (1991). *Conversational responsiveness of speech- and languageimpaired preschoolers*. *Journal of Speech and Hearing Research* 34, 1308–1317.

14. Igrić, Lj. i sur. (2015). *Osnove edukacijskog uključivanja*. Zagreb. Školska knjiga d.d.
15. Joković-Turalija, I. (2004). *Motorički poremećaji i kronične bolesti s posebnim osvrtom na cerebralnu paralizu*. Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije, 9, 631-639.
16. Killoran, I., Tymon D., Frempong, G. (2007). *Disabilities and inclusive practices within Toronto preschools*. International Journal of Inclusive Education, 1(11), 81-95.
17. Kobolt, A., Žižak, A. (2007). *Timski rad i supervizija timova*. Ljetopis socijalnog rada, Vol. 14 No. 2
18. Kobešćak, S. (2000). Što je inkluzija? Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, 6, 21, 23-25.
19. Kramatić Brčić, M. (2011). *Svrha i cilj inkluzivnog obrazovanja*: Acta ladertina 8, 39-47.
20. Križ, M., Pršić, I. (2005). *Cerebralna paraliza*. Rijeka: Medicina-glasilo Hrvatskoga liječničkoga zbora
21. Kudek Mirošević, J., Jurčević, A. (2014). *Stavovi odgojitelja i učitelja o provedbi inkluzije u redovitim predškolskim ustanovama i osnovnim školama*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 50, 2
22. Kudek Mirošević, J., Granić, M. (2014). *Uloga edukacijskog rehabilitatora – stručnog suradnika u inkluzivnoj školi*. Grad: Zagreb, Alfa.
23. Miholić, D. (2012). *Studenti s tjelesnim invaliditetom*. U L. Kiš-Glavaš (Ur.) Opće smjernice (str.195-232). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
24. Mikas D., Roudi B. (2012). *Socijalizacija djece s teškoćama u razvoju u ustanovama predškolskog odgoja*. : Paediatrica Croatica 1(56) 207-214.
25. Miloš, I., Vrbić, V. (2015). *Stavovi odgajatelja prema inkluziji*. Dijete, vrtić, obitelj 77, 60 – 63.
26. *Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine*. Narodne novine 63/2007.
27. Petanjek, I. (2011). *Odgajatelji pripravnici u radu s djecom s teškoćama u razvoju*. Dijete, vrtić, obitelj, 33, 64

28. Radetić-Paić, M. (2013). *Prilagodbe u radu s djecom s teškoćama u razvoju u odgojno-obrazovnim ustanovama*. Pula : Sveučilište Jurja Dobrile u Puli .
29. Rudelić, A., Pinoza Kukurin, Z., Skočić Mihić, S. (2012). *Stručna znanja i materijalni resursi u inkluziji; stanje i perspektive*.
30. Sekulić-Majurec, A. (1998). *Djeca s teškoćama u razvoju u vrtiću i školi*. Zagreb: Školska knjiga.
31. Skočić-Mihić, S. (2011). *Spremnost odgajatelja i faktori podrške za uspješno uključivanje djece s teškoćama u rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Doktorski rad
32. Tomašek, I. (2019). *Mišljenja odgojitelja i studenata o uključivanju djece s motoričkim teškoćama u programe predškolskog odgoja i obrazovanja*. (završni rad)
33. Tomić, A., Ivšac Pavliša J., Šimleša S. (2019). *Uključivanje djece s teškoćama u razvoju u ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja iz perspektive odgojitelja*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol. 55 No. 2, 2019.
34. Velki, R., Romstein, K. (2015). *Učimo zajedno - Priručnik za pomoćnike u nastavi za rad s djecom s teškoćama u razvoju*. Osijek: Osječko-baranjska županija, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera.
35. Yuhan, X. (2013). *Peer Interaction of Children with Hearing Impairment*. International Journal of Psychological Studies, 5, 17–25.

PRILOZI

Odgovori ispitanika

Odgoviteljica 1

1. Smatram da se društvo sve više osvještava o važnosti inkluzije djece s motoričkim poteškoćama u sustav ranog i predškolskog odgoja. Konkretno, to uključuje zapošljavanje trećeg odgojitelja u odgojno-obrazovne skupine, asistenta koji je zadužen za brigu oko takvog djeteta, zapošljavanje stručnih timova primjerice pedagoga, psihologa, stručnjaka edukacijsko-rehabilitacijskog profila, te preventivni programi, programi sigurnosti te interventni, kompenzacijski i rehabilitacijski programi. Ipak pojedine ustanove još su nedovoljno pristupačne djeci s motoričkim poteškoćama npr. prostorni uvjeti (prilazi odgojno-obrazovnim ustanovama, stepenice), nemogućnost zapošljavanja stručnih suradnika...

2. Mislim da odgojitelji nisu dovoljno osposobljeni za rad s djecom s motoričkim poteškoćama. Potrebno je više educirati buduće odgojitelje na fakultetu, ali i kroz cjeloživotno obrazovanje posvetiti više pozornosti ovoj tematici.

3. Ponajprije tu su prostorne prepreke, zatim preveliki broj djece u skupinama, nedostatak defektologa i drugih članova stručnog tima te stavovi djelatnika odgojno-obrazovne ustanove o uključivanju djece s motoričkim teškoćama u predškolsku ustanovu.

4. Smatram da prilagodba djece uvelike ovisi o pristupu i odgoju roditelja djece s motoričkim teškoćama. Ukoliko roditelji potiču i ohrabruju svoje dijete te imaju pozitivan stav prema njemu to uvelike olakšava prilagodbu djece u predškolsku ustanovu. Jednako je važan pristup, stavovi, znanje te fleksibilnost i kreativna sposobnost rješavanja problema odgojitelja djeteta s motoričkim teškoćama.

5. Prostorno-materijalni uvjeti imaju veliku važnost kod uključivanja djece s motoričkim teškoćama u predškolsku ustanovu. Od samog dolaska djece te pristupa ustanovi do organizacije prostora u skupini jer je prostor „treći odgojitelj“ i djetetu u svakom trenutku treba omogućiti istraživanje, kretanje, izbor i pristup materijalima za igru i rad.

6. Smatram da dijete s motoričkim poteškoćama ne ugrožava, već da sa svih aspekata pozitivno utječe na ostalu djecu u skupini.

7. Senzibilizacija djece u odgojno-obrazovnim ustanovama za djecu s motoričkim teškoćama važna je za usvajanje temeljnih vrijednosti poput solidarnosti i prihvaćanja drugoga. Djeca uče po modelu stoga je potrebno da odrasli ukazuju kako da toleranciju na različitosti djeca od najranije dobi ugrade u vlastiti sustav vrijednosti te tako nauče vidjeti i poštovati drugačije od sebe.

8. Smatram da suživot djece u vrtićkoj skupini s djecom s motoričkim teškoćama uči djecu kako pregovarati, prepoznati ali i rješavati probleme, izmjenjivati iskustva i stvari, dijeliti i eksperimentirati. Posebno je važno to što djeca imaju priliku prepoznati potrebe drugih i pritom pomagati te naučiti kako kontrolirati svoje želje. U takvim se skupinama dijete s motoričkim teškoćama ima priliku rasti i učiti na njemu najprihvatljiviji način, kroz zajedničku igru i aktivnosti s ostalom djecom, što im daje priliku da razvijaju socijalne i komunikacijske vještine, osamostaljuju se, nauče prihvaćati sebe i svoje posebnosti, uz iskustvo prihvaćenosti od ostalih, neophodno za razvoj samopoštovanja i samopouzdanja.

Odgojiteljica 2

1. Smatram da je i dalje potrebno raditi na što lakšoj inkluziji djece s motoričkim teškoćama s obzirom da to još uvijek nije posloženo, osobito u manjim sredinama kao što je naš vrtić.

2. Odgojiteljima je potrebna dodatna podrška u radu s djecom s motoričkim teškoćama, jer primarno obrazovanje i edukacije i nisu dovoljne za kvalitetan rad kao i stručnim suradnicima - pedagogu i sl.

3. Prepreke u radu i igri s djecom u smislu ako nisu u mogućnosti kretati se samostalno ili sl. Prepreke oko ne pružanja pomoći adekvatnim pomagalicama za što bolju stimulaciju i sl.

4. Ne mora biti nužno istinito. Ovisno u kakvoj okolini dijete raste te kako je naviknuto na interakciju i druženje s drugima, te kakvu poruku dobiva od roditelja/skrbnika.

5. Vrlo su važni prostorni uvjeti, jer im to omogućuje nesmetano kretanje i boravljenje u prostoru.

6. Ne smatram, djeca imaju mogućnost osvijestiti kako je svako drugačiji na svoj način i ima svoje kvalitete kojima upotpunjuje onog uz koga živi. Različitost je vrlina i to se treba njegovati.

7. U potpunosti. Te im pomaže u razvoju empatije također.

8. Isto tako se slažem. Socijalne vještine razvijaju se uz raznolikost i različitost te empatiju. Djeca imaju dobit i to obostranu.

Roditelj 1

1. Smatram da većinom jesu prilagođene zbog lakšeg pristupa vrtiću, veličinom i izgledom prostora i različitim sredstvima rada koja su prilagođena različitim interesima, sposobnostima i dobi djece, ali još uvijek se djeca s poteškoćama otežano priključuju u predškolske ustanove.

2. Smatram da se najviše nauči kroz rad, ali odgojitelji i stručni suradnici kroz predmete na fakultetu uče raditi s djecom različitih sposobnosti i spremni su dočekati dijete s poteškoćama, ali naravno ovisi puno o tome kakve poteškoće dijete ima i tome onda orijentirati svoja dodatna usavršavanja jer svaka poteškoća i dijete je drugačije.

3. Mislim da djeca s motoričkim poteškoćama imaju najveću prepreku to što bi se željela priključiti djeci u igri, različitim aktivnostima koje zahtijevaju motoričku spretnost i pokretnost, a nisu to u mogućnosti pa dolazi do frustracije.

4. Mislim da se teže prilagođavaju jer vole rutinu u kojoj su njihove sposobnosti iskorištene, a u svakoj novoj okolini i situaciji dolazi do nepoznatih situacija i zadataka koji im predstavljaju prepreku samo zato što su nepoznati.

5. Prostorni uvjeti su jako bitni (uz ljude) jer ako prostor nije prilagođen onda i motivacija za dolaskom i napretkom opada odmah u početku.

6. Smatram da nisu ugrožena osim ako dijete nije nasilno i agresivno jer će od svakog djeteta naučiti nešto novo, vidjeti kako se ono sa svojom poteškoćom snalazi i živi te vidjeti da svako dijete može napredovati u okviru svojih mogućnosti. Možda nisu svi istih sposobnosti, ali međusobno se nadopunjuju i uče jedni od drugih jer im se sposobnosti uvelike razlikuju.

7. Mislim da pozitivno utječe na ozračje cijele skupine i da djeca bez poteškoća nauče više cijeniti neke svakodnevne situacije ili sposobnosti koje imaju, a dijete s poteškoćama nema ili se u tim situacijama teže snalazi.

8. Smatram da uključenost djeteta s motoričkim poteškoćama pridonosi razvoju socijalnih vještina ostale djece u skupini jer se susreću s nepoznatom situacijom i osobom u najranijoj dobi pa shvate da im treba pomagati oko nekih jednostavnih stvari, biti pristojan prema njima i prihvatiti ih takve kakvi jesu. Mislim da djeca u takvim situacijama i skupinama postanu empatičnija od djece koja se nisu susrela s djetetom koje ima poteškoće.

Roditelj 2

1. Predškolske ustanove zadnjih godina pristupačnije su. Ne mogu reći u potpunosti pristupačne, ali pristupačnije jer ipak se odnos društva prema djeci s teškoćama s godinama promijenio.

Koliko znam, djeca s teškoćama se sve više uključuju u redovite odgojne skupine.

Smatram da nije otežano jer je RH potpisnica Konvencije o pravima djeteta te je sustav dužan pomoći djeci s teškoćama i omogućiti im da se uključe u redovne odgojne skupine jer ne smiju zbog svojih teškoća trpjeti diskriminaciju. Naravno, zadnjih godina sve je više i zakonskih akata na snazi koji idu djeci s teškoćama na korist, što je pohvalno!

2. Nisu dovoljno educirani. Motoričkih poteškoća je puno. Odgojitelji bi trebali na dodatne edukacije kada dobiju dijete s teškoćom u svoju skupinu te bi kroz sve vrijeme trebali imati stalnu stručnu pomoć. Stručni suradnici? Na koje se ovdje misli? Stručnjake edukac.-rehabil- smjera? Svi znamo da ih velik broj predškolskih ustanova niti nema!
3. Najprije od svega vjerujem da s vodećima u vrtićima jer još neki smatraju da su takva djeca „teret“, a onda s kretanjem kroz prostor vrtić koji nije prilagođen njihov teškoći.
4. Ne! Rekla bih da su takva djeca emocionalno zrelija. Ako ti Bog „nešto uzme“ , nešto drugo ti „da“. Mislim da ovdje veliku ulogu ima odgojitelj koji mora poštivati individualnost i biti empatičan.
5. Jako su važni. Dijete treba imati prilagođen prostor (rampe, stepenice, wc...)
6. Ne! Djeca će bolje razvijati socijalne vještine. Postat će tolerantniji i naučiti prihvatiti različitosti.
7. Da! Vjerujem da će u takvim slučajevima odgojitelji osmisliti aktivnosti koje će stvarati pozitivan stav prema različitostima.
8. Naravno! Već sam spomenulo ovo u pitanju br.6. Naučit će bolje poštivati osobni prostor, naučiti slušati, surađivati....

Roditelj 3

1. Smatram da predškolske ustanove još uvijek većim dijelom nisu u potpunosti prilagođene djeci s motoričkim poteškoćama, Naravno, u svakoj ustanovi nije jednako stanje što uvelike ovisi o Osnivaču te određenim ulaganjima. Smatram da se posljednjih nekoliko godina radi sve više na inkluziji djece s motoričkim poteškoćama. Također, smatram da je inkluzija bolja u većim središtima, a u jedinicima lokalne samouprave koje su Osnivači i čiju predškolsku ustanovu polazi manji broj djece (2 do 3 odgojne skupine) inkluzija je manja.
2. Odgojitelji vjerojatno nisu dovoljno osposobljeni za rad sa djecom s motoričkim poteškoćama jer kurikulum predškolskog obrazovanja nedovoljno sadržava ciljeve za većim usvajanjem potrebnog znanja i vještina. No, u suradnji sa stručnim

suradnicama, njihov rad može biti puno kvalitetniji. Naravno, to opet iziskuje dovoljan broj stručnih suradnika u ustanovama predškolskog odgoja. A znamo da je njihov broj daleko od dovoljnog.

Također, važna je i suradnja roditelja, međusobno povjerenje te suradnja odgojitelja i stručnog tima predškolske ustanove sa preostalim stručnjacima u čiji je rad dijete s motoričkim poteškoćama uključeno. (Defektolozi, radni terapeuti, fizioterapeuti...)

3. Najveća prepreka je što nisu na razini svojih vršnjaka te im je potrebna veća pomoć u dnevnim aktivnostima. Također se ne mogu uključivati u sve aktivnosti kao i zdrava djeca ili se uključuju smanjenim intenzitetom. To može izazvati frustraciju kod djeteta s poteškoćama, otežati odgojiteljicama rad u skupini pogotovo ako su skupine brojčano velike. U tom slučaju je potrebna pomoć dodatne odgojiteljice - asistentice u radu.

4. Ne, ne smatram. Vjerujem da brzina ili lakoća prilagodbe ne ovisi o motoričkim poteškoćama, već o svakoj osobnosti pojedinačno. Uvelike ovisi i o načinu na koji se ponaša okolina u kojoj se dijete nalazi. Tu veliku ulogu imaju roditelji koji pripremaju dijete za novu okolinu te odgajateljice koje ih u nju uvode.

5. Prostorni uvjeti su itekako važni jer će olakšati djetetu boravak u predškolskoj ustanovi, a olakšat će i odgajateljicama te ostalim stručnim suradnicima rad s djetetom te djetetov napredak.

6. Ne smatram da su ostala djeca ugrožena. Dapače, ona mogu puno toga naučiti. Naučiti o empatiji, prijateljstvu, pomaganju te se općenito od najranije dobi uključivati u rad zajednice koja treba brinuti o slabijima i nemoćnima.

7. Odgovor na ovo pitanje se nastavlja na odgovor na prethodno pitanje. Vjerujem da itekako pridonosi učenju o različitostima, a to je dobar temelj za budući život. Također smatram da osvješćivanjem djece o različitostima te prihvatanju istih, utječemo i na roditelje te djece te i kod njih radimo na razvoju empatije i solidarnosti.

8. Itekako pridonosi. Od boravka djeteta s motoričkim poteškoćama u skupini sa zdravom djecu, korist je obostrana.

Stručni suradnik – pedagoginja

1. Očigledan je napredak po pitanju inkluzije djece s motoričkim teškoćama. I u samom sustavu bodovanja pri upisu u vrtić, djeca sa određenim poteškoćama dobivaju dodatne bodove. Vjerujem da si niti jedan vrtić, u ovo moderno doba, ne bi dozvolio takav negativan aspekt poput isključivanja djece sa motoričkim poteškoćama i zapravo bilo kakvim poteškoćama. Pristupačnost same ustanove je druga priča. To opet ovisi o financijama i mogućnostima vrtića.

2. Smatram da su stručni suradnici edukacijsko – rehabilitacijskog profila, odnosno edukacijski rehabilitatori dovoljno dobro osposobljeni za rad s djecom s motoričkim poteškoćama. No, nažalost njihov profil je u deficitu. Za odgojitelje vjerujem da posjeduju osnovno znanje, no ne i specijalizirano. Odgojiteljska struka je i po tom pitanju djelomično prepuštena sebi. Pri tom mislim na stručna usavršavanja koje odgojitelji sami poduzimaju kako bi se dodatno educirali o određenoj temi. I tu je također otvoreno pitanje financija i mogućnosti. U određenim vrtićima, dodatne edukacije idu na trošak vrtića, dok je u dosta situacija odgojiteljski kadar prepušten vlastitom financiranju.

3. Iako smo s godinama dovoljno evoluirali, ponekad se još uvijek može naići na netoleranciju i nerazumijevanje prema različitosti. Uz to, kao dodatnu prepreku smatram eventualne prostorne prepreke unutar predškolskih ustanova.

4. Smatram da to ovisi od djeteta do djeteta, odnosno na prilagodbu novoj okolini i novim ljudima utječe karakter i temperament djeteta, a ne vrsta teškoće koju ono ima.

5. Stupanj važnosti prostornih uvjeta ovisi o stupnju teškoće odnosno da li je u pitanju lako, umjereno ili teško stanje djeteta. Ali u svakom slučaju su prostorni uvjeti važni.

6. Ne, ostala djeca u odgojnim skupinama nisu ugrožena od strane djece s motoričkim teškoćama.

7. Svakako. Svaka vrsta odstupanja od nečeg što je standardno doprinosi razvoju učenja o različitosti. No, unutar odgojne skupine to mora biti pažljivo osmišljeno i vođeno od strane odgojitelja kako bi sve išlo u pravom smjeru. Djeca u mnogo situacija mogu pokazati izrazito veliko razumijevanje ili pak nerazumijevanje na

nešto što je drugačije. Zato je odgojitelj unutar skupine ključan kako bi vodio djecu prema empatiji.

8. Također, kao i kod prethodnog pitanja, ako je sve pažljivo osmišljeno od strane odgojitelja, razvoj socijalnih vještina je zagarantiran.

Stručni suradnik – logopedinja

1. Smatram da manje više sve predškolske ustanove postaju pristupačnije djeci s motoričkim teškoćama, ali postoji problem kvalitete boravka tog djeteta u predškolskoj ustanovi s obzirom da cjelokupan predškolski sustav i lokalna zajednica ne pokazuju uvijek razumijevanje u vidu omogućavanja asistenta ili trećeg odgojitelja u skupini. Sukladno tome bi se trebao i smanjiti broj djece u skupini, no često se ne poštuje Državni pedagoški standard. Samo uključivanje nije otežano, u našoj ustanovi djeca s teškoćama imaju prednost upisa i svakako se sve više radi na inkluziji djece s motoričkim, ali i svim drugim teškoćama u razvoju.

2. Smatram da odgojitelji nisu dovoljno educirani za rad s djecom s motoričkim teškoćama. A što se tiče stručnih suradnika, sve ovisi o profilu stručnog suradnika. Stručni suradnici-rehabilitatori su dovoljno educirani, ali logopedi, psiholozi i pedagozi nisu dovoljno educirani. Problem je što je malo predškolskih ustanova koje imaju zaposlenog stručnog suradnika rehabilitatora.

3. Prilikom samog uključivanja u predškolske ustanove djeca s motoričkim teškoćama mogu se susresti s preprekama poput odbijanja upisa zbog nemogućnosti ustanove da uključi takvo dijete i da mu pruži odgovarajući boravak i skrb, pomoć asistenta ili trećeg odgojitelja. U nekim ustanovama prepreke mogu biti vezane uz organizaciju prostora (naročito kod djece koja koriste invalidska kolica), veličinu prostora, broj djece u skupini u odnosu na prostor, odgovarajuća terapiju u sklopu cjelodnevnog boravka, neprihvaćenost djeteta od strane ostale djece.

4. Smatram da su djeca s motoričkim teškoćama jednaka kao i sva ostala djeca. I kod djece koja nemaju teškoća, postoje ona koja se teže prilagođavaju novim situacijama, tako da i kod djece s teškoćama postoje ona koja se lakše i koja se teže prilagođavaju. Smatram da sama motorička teškoća ne utječe na proces prilagodbe, ukoliko postoji pozitivan stav od strane roditelja i odgojitelja prema samom

uključivanju takvog djeteta u predškolsku ustanovu. Ali postoji problem prilagodbe ukoliko dijete ima još neke pridružene teškoće te ukoliko djetetu nije omogućen odgovarajući boravak i skrb. Sama motorička teškoća ograničava dijete da u potpunosti istražuje svijet oko sebe i da se u potpunosti uključi u igre i aktivnosti s vršnjacima i to dovodi do manjeg kruga prijatelja i izolacije.

5. Smatram da su jako važni i prostorni uvjeti te broj djece na veličinu prostora. Djeci s pojačanom motoričkom aktivnošću treba više prostora, kao i onoj koja koriste neka pomagala poput invalidskih kolica.

6. Ukoliko je boravak djeteta s teškoćama u predškolskoj ustanovi odgovarajuće organiziran, tada ostala djeca ne bi trebala biti ugrožena u smislu zapostavljanja od strane odgojitelja i slično. U nekim slučajevima, kada su uz motoričke teškoće udružene i neke druge teškoće ili ukoliko je kod djeteta prisutna pojačana motorička aktivnost, može doći do situacija ugroze ostale djece.

7. Svakako uključenost djece s teškoćama u razvoju pridonosi razvoju učenja i prihvaćanja različitosti kod ostale djece. Ovdje veliku ulogu ima odgojitelj koji treba tu različitost na što bolji način prezentirati ostaloj djeci i na što bolji način senzibilizirati drugu djecu na dijete s teškoćama.

8. Naravno. Djeca su intuitivna i kada uoče slabost kod nekog, intuitivno će pomagati tom djetetu pa tako i djetetu s motoričkim teškoćama, neka će se ponašati zaštitnički i jako brižno prema takvom djetetu, razvijat će suradnju s drugom djecom kako bi pomogla djetetu s teškoćama. S druge strane, uvijek postoje djeca koja teže prihvaćaju djecu s teškoćama, ali takva situacija im omogućuje da se što bolje senzibiliziraju potrebama djeteta s teškoćama. U svakom slučaju, inkluzija djeteta s teškoćama, pozitivno utječe na razvoj socijalnih vještina većine ostale djece.

Studentica

1. Predškolske ustanove još uvijek nisu dovoljno pristupačne djeci s motoričkim teškoćama. Smatram kako se u današnje vrijeme radi sve više na inkluziji, ali taj pojam je još uvijek nepoznat mnogima. U nekim manjim sredinama uključivanje djece s motoričkim teškoćama još uvijek je otežano, pa čak i rijedak slučaj, dok u nekim većim predškolskim ustanovama se radi na tome. Dodatno je to što se toj djeci

moraju osigurati i asistenti, pa je to dodatno financijsko opterećenje.

2. Odgojitelji nisu dovoljno osposobljeni za rad s djecom s motoričkim teškoćama kao ni stručni suradnici osim onih koji su u edukacijsko – rehabilitatorskoj struci. Premalo je kolegija na fakultetu koji bi pripremali odgojitelje i stručne suradnike na takav rad, ali i premalo prakse. Edukacije su isto tako nužne.

3. Prostorne prepreke su ovdje prve, isto tako djeca s motoričkim teškoćama mogu naići na neprihvaćanje. Preveliki broj djeci u skupini isto tako im ne ide u prilog. Nedostatak asistenata za rad, rehabilitatora i ostalih stručnjaka.

4. Smatram da to ponajviše ovisi o njihovim roditelja, ali isto tako i o odgojiteljima. Način na koji oni pripremaju djecu za polazak u vrtić je od izuzetne važnosti. Odgojitelji isto tako imaju važnu ulogu jer oni su model te njihov način ponašanja slijede ostala djeca.

5. Jako su važni. Način na koji je osmišljen prostor ovisi o tome što će dijete sve moći napraviti samo, kako će se kretati, koje aktivnosti će moći provoditi. Pomagala i materijali moraju biti prilagođeni djeci s motoričkim teškoćama.

6. Ne smatram! Ostala djeca mogu jako puno toga naučiti od tog djeteta. Mogu naučiti o međusobnom pomaganju, poštovanju, empatiji. Smatram da ostatak djece u skupini postaje pažljivija te zauzimaju zaštitnički stav prema tom djetetu.

7. Naravno! Ostatak djece u skupini uči kako nisu svi ljudi jednaki te da nas ima različitih i da je to u redu. Ne možemo biti svi isti jer tada ne bi ni svijet bio isti. Djeca uče o prihvaćanju.

8. Smatram da pridonosi. Djeca imaju prilike pomagati jedni drugima, kontrolirati svoje želje, odgoditi zadovoljstvo. Djeca uče kroz zajedničke aktivnosti i igru. Na taj način razvijaju socijalne vještine, ali i samopoštovanje i samopouzdanje.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam završni rad izradila samostalno pod mentorstvom doc.dr.sc Zlatka Bukvića. U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkog rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju reda. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u radu citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama sukladno odredbama Pravilnika o završnom radu Učiteljskog fakulteta u Zagrebu.

Rad je pisan u duhu hrvatskog jezika.

Studentica

Iva Tomašek